

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2017. március / XXIX. évfolyam 3. szám

SZombat

Novák Attila:
Izrael és a diaszpóra
– Az új többség
és a morális kisebbség

Neológia
és a női egyenjogúság:
Bedő Viktória, Fritz Zsuzsa,
Komoróczy Szonja Ráhel
és mások írásai

Balázs Gábor:
Szemérem és kóser női politika

Táncoló cirkuszigazgató

Interjú Simor Ágnessel





Éljen jogaival!

Rendelkezzen adója

1%-áról a zsidó közélet és kultúra független fóruma, a **Szombat** javára!

Adószámunk:

18165850-1-42



utazz jól!
Izraelbe



www.flyup.com

06 1 266 2970

TARTALOM

4 | Novák Attila:
Az új többség és a morális ki-
sebbség
– Izrael és a diaszpóra –
modern helyzetben

6 | „A légóparancsnok
megdicsért, pedig én csak
zsidó vagyok” – részletek
Fóti Györgyné, Urbán
Erzsébet kamaszkori
naplójából

9 | Komoróczy Szonja Ráhel:
A neológia fennmaradásának
záloga

13 | Fritz Zsuzsa:
A neológia megújításában
a nőknek egyenlő szerep
jutna

14 | Dr. Ungváriné dr. Klein Éva:
„A neológia fennmaradásának záloga
a nők és férfiak egyenjogúsítása”

15 | Bedő Viktória:
A tóra rejtett szándéka
a nemek közötti egyenlőség

17 | Vadász Magda:
„Szabad teret kell engedni
Magyarországon a zsidóság minden
irányzatának”

18 | Polnauer Flóra:
A zsinagóga nem exkluzív férfiklub

18 | Heisler András:
Négy taghitközségünk elnöke nő



19 | Schöner Alfréd:
„A minjanhoz 10 férfi szük-
ségeltetik”

20 | „Most a zsidók lettek
az »urak«!” – Dina Porattal
Gadó János beszélget

22 | Balázs Gábor:
Szemérem és kóser női
politika – A Jáél történet
„betérítése

26 | Táncoló cirkuszigazgató
– Simor Ágnessel beszélget
Várnai Pál

29 | Földes Györgyi:
Nőtörténeti forrásanyag –
Radnóti Miklósné Gyarmati
Fanni Naplójáról

33 | „Miért nem hívják
esthajnalcsillagnak
a zsidókat?” – Németh Ványi
Klári, Rubin Eszter

20–22. „MOST A ZSIDÓK
LETTEK AZ »URAK«!”

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor, Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt, Kovács András
Seres László, Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Szenthe Antónia szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Bassa László, Csáki Márton
Krausz Viktória, Németh Ványi Klári
Pályi Márk, Rubin Eszter, Schranz Rebeca
Seres Attila, Szarka Zsuzsanna
Várnai Pál, Veszprémy László Bernát

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarország
Erzsébetvárosi Önkormányzat
Mazsók
Mazsihisz
Miniszterelnökség
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

Címlap: Simor Ágnes
Fotó: Mayer András

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2017. február 15-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Bálint Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org

Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.
HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Novák Attila

AZ ÚJ TÖBBSÉG ÉS A MORÁLIS KISEBBSÉG

Izrael és a diaszpóra – modern helyzetben

Izrael ma egészen különleges szerepet tölt be a közép-európai zsidó diaszpóra identitásában. Ez az identitás az elmúlt évtizedekben nagy változásokon ment keresztül. Jelentősen lecsökkent a vallásos elemek aránya. Ugyanakkor maga a nem vallásos/szekuláris zsidó identitás is átstrukturálódott, a helyi, a régi nemzeti (pl. magyar) elemek háttérbe szorulásával megnőtt az izraeli elem aránya. Ez tulajdonképpen természetes fejleménye a Holokauszt utáni társadalmi valóságnak, és amennyiben nem ok-okozati viszonyt feltételezünk a Vészország rémes valósága és a zsidó állam megszületése között, még pozitívnak is tekinthető. Az asszimiláció folyamata megakadt és ezt még akkor is kijelenthetjük, hogy ha a szocializmus évtizedei alatt megnyílt a lehetőség a nem zsidóként, de nem is „magyar-ként” való pozitív irányú mobilitásra.

De a vallás (mint igény) akkor is megmarad, hogy ha eredeti tartalma többé már nem ugyanaz. A hit, a bizonyosság utáni vágy akkor is utat követel magának, hogy ha a kifejezett Isten-hit vagy (egyszerűen) a hagyományokhoz való ragaszkodás csökken. A diaszporában a magukat szekulárisként

identifikáló zsidóságban a vallás szerepét sok helyen és ponton átvette Izrael s ez alól a tövényszerűség alól a magyarországi zsidóság sem kivétel. Ez nem a konkrét helyhez és térhez kötött Országot jelenti (melyet csak helyeselni tudnánk) és még csak nem is a rendkívül nagy veszélyzőna közepén vagy metszéspontján elhelyezkedő egyetlen zsidó állammal való természetes zsidó azonosulásról van szó, hanem a (főleg jobboldali) izraeli kormányzat zsigeri, kritikátlan és vallásszerű „imádatáról”. Ez az identitásváltozás furcsa következményekkel jár együtt, a gondolati következetességet kizárja. Így fordulhat elő az, hogy sokszor a baloldallal, annak frazeológiájával szimpatizáló, emberjogi problémákra, illetve az antiszemitizmusra rendkívül szenzitíven reagáló emberekből *semmiféle érzelmet nem vált ki a palesztin (nem az izraeli arabok!) lakosság problémája, adott esetben jogaik sérülése*. Nem azt akarjuk ezzel állítani, hogy nincsen palesztin terrorizmus illetve hogy az izraeli lakosságot megvédeni akaró – akár drasztikus – lépéseknek (így az elválasztó fal megépítésének) ne lenne racionalitása. Ugyanakkor visszaszám az, hogy magyar sajtótermékekben megjelenő újságcikkek rosszszíű, de ártalmatlan viccelődései és utalásai ellen élénken

szót emelő és új „holokausztot” vizionáló embereknek semmilyen kifogásaik, még fenntartásuk sincsen az ellen, hogy emberek (ez esetben palesztinok) nagy csoportjai zsilipeken és katonai ellenőrzőpontokon át közlekednek falvak és városok, lakóhelyük és (sokszor) munkahelyük között, és mindennapi valóságuk nagyon fontos része az, hogy egy másik nép uralkodik rajtuk.

Természetesen mindennek *megvan a maga oka*. Az arab-izraeli háborúkat és a palesztin intifádákat átélő izraeli polgárok vagy az iszlám tömegekkel szembenező izraeli katonák érzelmeit meg lehet érteni, tőlük „pártatlanságot” vagy „objektivitást” számonkérni nevetséges hipokrizis lenne. Ugyanakkor ugyanennek az indulatnak az egy az egyben történő átélése (vagy éppen ennek az erőltetett utánzása) egy jólétben élő és alapvetően korlátlan mozgásszabadsággal rendelkező budapesti polgár helyzetét tekintve és számára – többszörösen is problémás, hiszen éppen attól az emberjogi szemponttól tekint el lényegében, melynek a századrésze be nem tartására is kényes – ha éppen nem Izraelről, hanem Magyarországról van szó.

Nem mehetünk el szó nélkül amellett sem, hogy szintén nem éri el a magyar diaszpóra ingerküszöbét az, ahogyan a nem ortodox judaizmus helyzete alakult Izraelben, melynek egyébként a sajátos izraeli történelem is az oka. Több párt is képviseli az ortodoxia érdekeit a politikai palettán (és a kormányban), míg az egyéb mozgalmakat politikailag senki sem. Az amerikai zsidóság régóta küzd ezzel a problémával, a magyar zsidóságnak pedig legalább tudatában kellene lennie (az őt is érintő) más helyzetnek.

Ha történetileg tekintjük a kérdést, és a cionizmus alapítóit nézzük, azt láthatjuk, hogy a konszenzus – mind Izraelben, mind a diaszpórában – roppant mértékben jobbra tolódott, a mai izraeli uralkodó közfelfogás pedig elvesztette a kapcsolatot a kisebbségi léttel. Ez – amellett, hogy társadalom-és

közszellemfejlődési szempontból logikus fejlemény – probléma, mert a döntések meghozatalában egyre kevesebb szerepet játszik a másik fél helyzetének megértése, szempontjainak figyelembevétele. Évtizedekkel korábban a jórészt galutban született izraeli vezetők gondolkodásában jelen voltak az elmúlt évszázadok kisebbségi zsidó tapasztalatai is. Még akkor is, ha tudatosan tagadták ezt, és „galutmentalitásként” bélyegezték meg az erre emlékeztető jelenségeket. Az idő múlása, Izrael konszolidációja, meggydagódása és megerősödése, valamint az erősödő iszlám fundamentalizmus kontextusa érthetőbbé vagy legalább is megmagyarázhatóbbá teszi ezt az elmozdulást. *Ugyanakkor szomorú és elkeserítő látni a cionizmus humanisztikus és emancipatív funkciójától történő éles elfordulást, a meghajlást az extrém nacionalizmus előtt.*

A zsidó tudással nemigen rendelkező és a Közel-Keletet sem ismerő naív és liberális Herzl Tivadar a zsidó nép problémáját akarta megoldani a zsidó állam létrehozásával, nem pedig messianisztikus víziókat akart erőszakosan a gyakorlatba átültetni, illetve kierőltetni. Mert ne legyenek illúzióink, Júdea és Somron (Ciszjordánia) települései bővítését nem csak biztonsági szempontok indokolják, hanem az izraeli vallásos jobboldal „teljes Erec Jisrael” ideológiája is, melyben arabok nem nagyon szerepelnek. Azt gondolom, hogy akármilyen tiszteletreméltóak is egyes vallásos cionista teoretikusok, és akármennyire is lehet értékelni egyes telepések chaluci lendületét és kitartását, egy modern államnak méltányos és tisztességes együttélést kell biztosítani polgárainak és a környezetének is, azaz nem szabad hagynia, hogy a területén élőkre külön jogok és kötelezettségek vonatkozzanak – pusztán az eltérő vallási és etnikai különbözőség miatt. Minha az izraeli jog is érezné ennek a helyzetnek a visszasságát, mert attól (eddig) visszariadtak, hogy arab tulajdoni jogokat szabályozzanak Júdában és Somronban.

Sokan a diaszpórában még mindig a holokauszt tematikáját és metaforáját tartják érvényesnek a mai zsidó állam helyzete leírására, mely regionális középhatalom, ráadásul lobbierje is összehasonlíthatatlanul nagyobb más országokéval. Izrael ma az egész régiójában egyedül bírtokol tömegpusztító fegyvereket, katonai és gazdasági ereje pedig önmagában erősebb, mint térségéé. Vállalkozói, tőkéje révén jelen van egész Európában és Amerikában, sok kelet-európai országban pedig a befektetések jelentékeny százaléka izraeli. Az újonnan megválasztott amerikai elnök ortodoxiával szimpatizáló veje és a hatalomba való beemelése jelzi azt, hogy a zsidóság nem hatalom nélküli nép, nem a Vészkorszak előtt álló pária, hanem erős érdekérvényesítő képességekkel rendelkező etnikai-vallási csoport, mely Izraelben erős államot hozott létre.

A paradox éppen az, hogy a gyógyulás útja az lehetne, hogy jobban és közelebből megismerjék a diaszpórában Izraelt azok, akik az Erős Isten helyett *kizárólag* az „Erős Izraeli Hadsereg” vagy a „Hatalmas Benjamin Netanjahura” tekintenek megváltóként. Az izraeli nemzetállam ugyan is tagolt, a politikai spektrum széles és tagolt, a különféle civil mozgalmak erősek, az emberek sokfélék és izgalmasak. Az izraeli multikulturális zsidó tapasztalatok pedig olyan egyedülállóak, hogy inkább ennek a sokszínűségét kellene dicsérettel illetni. Hogy a sokféleségből nem csak hogy nem lett káosz, hanem megtermékenyítő együttélés keletkezett.

A másik részről, pedig nem ártana az önmegtagadás és önlenézés holokauszt utáni kelet-európai reflexeinek revíziója, amely lehetővé tenné, hogy Izraelt ne bálványként szemléljük, hanem olyan virágzó államként, amely amúgy a kelet-közép-európai zsidó politikai hagyomány folytatója is és annak a világzsidóságnak is a (bár legmeghatározóbb) része, melyhez a magyar zsidó hagyomány is szervesen hozzátartozik.

Szombat az interneten

Az „Afrikai főrabbi” | Felmérés: az amerikaiak körében a zsidók a legkedveltebb vallási csoport |

Dzsihad az igazság ellen | Hazatér egy „elveszett törzs” Indiából

Cikkeink a www.szombat.org honlapon. Olvassa a Szombatot az interneten is!

„A LÉGÓPARANCSNOK MEGDICSÉRT, PEDIG ÉN CSAK ZSIDÓ VAGYOK”

Az alábbiakban részletek olvashatók Fóti Györgyné, Urbán Erzsébet kamaszkori naplójából, 1943 májusától a felszabadulás napjáig, 1945. január 18-ig. Az írógéppel írt szöveget (amely háború utáni tisztázatot) Fóti Tamás, a szerző fia bocsájtotta rendelkezésünkre.

Fóti Tamás így írt édesanyja sorait olvasva: Ami minden alkalommal megrendít, amikor elolvasom, az a 13 éves kislány bájossága, erőpróbálgatása, ahogy kinyíló értelmével igyekszik alkalmazkodni és megérteni, miközben betekintést enged egy ma már ismeretlen “polgári” világba, szokásaiba, egy bakfis antennáin keresztül is érzékelve a növekvő felhőket, a helyzet abszurditásait. És a rémkorszak menekülő útjainak – már jó néhányszor leírt – végigjárása: kiköltözés, zárda, svéd ház, Schutzpass a családnak, majd a gettó. Antilop cipőcskében fagyoskodik a hóban, már-már szenvtelen hangon számol be a bombázásokról, az állandó életveszélyről, és ugyanakkor szinte már közömbös beletörődéssel állapítja meg, hogy tetves lett...

*

1943. május 26. szerda

Ma lettem 13 éves. Nagyon boldog vagyok, sok ajándékot kaptam, de a legjobb, hogy levágták a hajamat, már nem kell copfot hordanom, tényleg nagylány vagyok! Kaptam egy óriási doboz levélpapírt, saját monogrammal, 4711-es kölnit, sok-sok könyvet. Most mennem kell hegedűt gyakorolni, ezt nem nagyon szeretem. Jó lenne zongorázni tanulni, de Apu szerint ebben a bizonytalan világban nem lehet zongorát venni. Lehet, hogy igaza van. Elvették a telefonunkat, csak azért, mert zsidók vagyunk. Ma volt önképzőköri ülésünk, feloszlattuk az egészet.

Szombat

Délelőtt volt Jancsi ballagása, ő elől ment három másik fiúval, hegedűn kísérték a többiek énekét. Anyuka sírt egy kicsit. Magyar dolgozatom nagyon jól sikerült, 1-es lett. A latin doli már rosszabb lett, le sem írom, hányas.

Szerda

A G. János levelet írt, szeretne velem találkozni, de Apu nem engedi, nekem még nem illik. Hát jó, lehet, hogy igaza van.

Szombat

Délelőtt Istentiszteleten voltam, délután pikniken a Miráéknál.

Kedd

Nemsokára vége az iskolának. Most már tényleg nagy vagyok, mert negyedikes leszek. Most olvasok. (Dumas: A három testőr) A Zugligetben, gyereknyaralóban fogok nyaralni. Most már nem lehet külföldre menni. Egyáltalán annyi mindent nem lehet, nem szabad nekünk, ami régen természetes volt. Apukáék nagyon idegesek, be-mennek a szalonba, ha rájuk nyitom az ajtót, rögtön elhallgatnak. Ez régebben sohasem volt. Mi lesz itt?

Vasárnap

Itt vagyok Zugligetben. Egész jó itt. Van itt egy kolozsvári lány, borzasztó beképzelt, állandóan azzal dicsekszik, hogy ő milyen művelt. Azért én sem vagyok

teljesen hülye. Ma kinn voltunk a parkban, vittünk plédet is, és gramofonon lejátszottuk a Liszt László Preludes-jét. Hát az valami csodálatos volt, feküdtem az óriási fenyőfák alatt és olyan nagyon csodálatos volt a zene. Most hallottam először. Jövő héten jönnek vissza Apuék Hévízről, akkor bemegyek a városba. Jó lesz, mert már nagyon hiányoznak. Itt nagyon leszidtak, mert a heti mérésnél kiderült, hogy fogytam, akkor most tömni fognak, mint egy libát, és délutánonként feküdnöm kell, mint egy kisgyerekeknek. Lejöttem a rétre és szörnyen bőgtem. Holnap lesz egy előadás, én is szerepelek, szavalni fogok, egy monológot mondok el. Csak nehogy belesüljek.

Vasárnap

Már két hete itthon vagyok. Az iskola csak november 2-án kezdődik, a sok légi riadó miatt. Mostanában gyakran szól a sziréna, ilyenkor le kell menni a pincébe, kicsit félek. Csepelt bombázták. Beteg voltam, torokgyulladás. Megfáztam az uszodában, még mindig köhögök. Irtó nagytakarítást csináltam a szobámban, ezt igen utálok, de most már nem lehet alkalmazottja sem a zsidóknak. Esztit el kellett küldeni, nagyon sírt ő is, meg a mamája is, amikor érte jött. Szeretne majd visszajönni hozzánk, de hát hogy is lesz itt majd az élet, ki tudja, nem bombázzák-e le a házunkat? Most meg kell írnom a német leckémet, holnap jön Rózsai néni. Szerdán meg francia óra. Minek kell ennyit tanulni? De Apuka ragaszkodik hozzá. Azt mondja, annyit ér az ember, ahány nyelvet beszél. Folyton németül kell olvasnom.

Kedd

Voltam Áginál, feljött Ervin és Gyuri, elmentünk sétálni, jó volt. Vasárnap megyünk kirándulni, Apuka nem akar elengedni, de Anyuka rábeszélte, hogy mégis mehessek. A többi lányt nem féltik ennyire, már igazán nagylány vagyok, Apuka ezt nem hajlandó tudomásul venni. Újra járok tornászni, irtó jó.

1944. március 29. Szerda

Már nagyon régen nem írtam. Azóta sok minden történt. Bejöttek a németek. A telefont ma elvitték az üzletből is, a rádiókat is be kell szolgáltatni, de Apuka kitolt velük, vett egy csak Budapest vevőt, azt adta le. A másikat eldugtuk, titokban hallgatja Apu az angol rádiót. Nagyon sokan hiányoznak az iskolából. Rónai Zsuzsiék leköltöztek a birtokukra, azt mondják ott biztonságosabb. Most volt légó gyakorlat, én voltam a sebesült és a vödörláncnál is segítettam. A légó parancsnok megdicsért, pedig én csak zsidó vagyok, ezt ő is tudja. Itt a házban szeretnek bennünket, pedig most a zsidókat mindenhol kidobják és utálják. Miért? Most eszembe jutott, hogy a negyedik elemiben tisztá kitűnő bizonyítvánnyal nem vettek fel a Mária Terézia gimnáziumba, mert zsidó vagyok. Ezt akkor nem értettem. Ezért mentem a Zsi-

dó Gimnáziumba. Anyuka örült neki, meg is írta a Nagypapáéknak. Ők nagyon vallásosak, Anyuka is, ő a Rombach utcai templomba jár, mert ott Sabeszkor nem szól az orgona. Apuka a Dohány utcai templomba jár, a neve is rá van írva a padjára. Nekem jobban tetszik a Dohány templom. Mi az iskolával szombaton a Hollán utcába járunk Istentiszteletre. Mostanában sokat vagyok szomorú, Apuka folyton azt mondja, ne tervezgessünk a jövőre. Jobb lenne talán kisgyerekeknek lenni, talán azért is van az, hogy a légó csomagomba titokban, hogy ki ne nevéssenek, bepakoltam a két kedvenc babámat.

1944. június 12. Hétfő

Ma jött ki a gettó rendelet. A legnagyobb bizonytalanságban vagyunk. Szeretnék meghalni. Lehet, hogy ez be is fog következni... Most bőgök. Nem, mintha magamat sajnálnám. Csak. Minek is születtem erre az ocsmány világra? Most úgy hiányzik az iskola. Ott nem jutott eszembe a halál. Milyen borzasztó ez a szó. Ma mentem a vilamoson, és láttam egy embert. Egy közönséges, mindennapos férfit. Arra gondoltam, hogy mi lenne, ha ez az ember ma éjjel öngyilkos lenne. Néha úgy érzem, hogy nem is vagyok normális. Tudnám, hova jutok, mi lesz belőlem? Leszek-e egyáltalán? Ezen tépelődöm már nem tudom hány éjszakája. Életunt vagyok. Hülye vagyok. Nem vagyok normális.

1944. július 4. Kedd

Itt írok az új lakásban ahova költözni kellett. Ez egy csillagos ház a Zichy Jenő utcában, kaptunk egy szobát, szinte mindent ott kellett hagyni a régi lakásban, bezsúfoltuk az összes bútort, szőnyeget, porcelánt egymás tetjére rakva, a házparancsnok leltárt készített mindenről, volt vele egy idegen nő is, aki azt mondta, hogy ezekre már úgysem lesz szükségünk. Anyuka nagyon sírt, Apuka csak azt hajtogatta folyton; egy élet munkája. Én meg magamban csak azt kérdeztem, de hát miért? Ki tud erre választ adni? Még szerencse, hogy van itt a házban egy csomó helyes gyerek, sokat játszunk. Megtanultam lórumozni, babszem a nyeremény. Csak d.e. 11 óráig mehetünk ki az utcára, Anyukával rohanunk a Hold utcai csarnokba bevásárolni, hogy idejében hazaérjünk. Anyuka megint sírt, igaz, én is, de most már nem titokban, nem szégyelltem. Apuka előjegyeztetett a Svéd Vöröskereszt-nél, állítólag megy majd egy gyerekvonat Svédországba. Úristen én egyedül menjek, itt hagyva Apuékat? Ezt nem bírom elképzelni sem. De ezt csak magamban gondolom, nem akarom még ezzel is idegesíteni Apuékat. És velük mi lesz? És Jancsival? Látom még valaha?

1944. október

A gyerekvonatot a németek nem engedték. Most itt vagyok a Sacré Coeur intézetben, ez egy zárda, svéd védelem alatt vagyunk. Ez rendes iskola, tanulok is, most

Most volt légó gyakorlat, én voltam a sebesült és a vödörláncnál is segítettam

már ötödik gimnáziumba járok. Ez egy francia zárda, németül és franciául beszélünk, szóval Apunak megint igaz volt a nyelvtanulással. A Főtisztelendő Anya megnézte a holmimat, paplant, párnát, mindennel nagyon meg volt elégedve. Még szerencse, hogy Anyuka a vadonatúj pehelypaplant adta oda. A hatos számot kaptam, az van minden holmimba bevarrva. Most énekóra lesz, kánont tanulunk.

1944. október 18. Szerda

Kint a városban szörnyű dolgok történtek. Vasárnap Horthy fegyverszünetet kötött, most pedig Szálasi magához kaparintotta a hatalmat. A zsidókat deportálják. Anyuról, Apuról, Jancsiról semmi hírem. Itt vagyok teljesen egyedül. Semmit sem tudok. Bár halnék már meg.

1944. november 19.

Ma van a névnapom. A reggeli terítékem mellett virágot találtam, le is préseltem emlékül. Megszereztem Apuéknak a svéd Schutzpassot, egy kicsit büszke vagyok magamra. De hogy fogják megkapni? Itt van a kezemben és én tehetetlen vagyok.

1944. november 23.

Leesett az első hó. Semmi hír otthonról. Itt nagyon-nagyon rendesek velünk.

1944. december 6.

Hírt kaptam otthonról. Szép mikulási ajándék. Jancsit vidékre vitték, Apuka közben megint munkaszolgálaton volt, de aztán kora miatt leszerelték, amíg el volt, Anyukát elvitték, hogy hova, az Apuka sem tudja. Valami téglagyárról írt Apuka, de ezt nem értem. Mit csinálhat egy téglagyárban? Tegnap volt Mikulás ünnepség. Kaptam még békebeli sóskiflit is. Ágyban fekszem, mert lázas vagyok. Hol lehet Anyuka?

1944. dec.

Nem is tudom, hogy írjam le, mi történik itt. A nyilasok már többször betörték ide, az apácák élelmet adnak nekik, erre elmennek. Egyik éjjel arra ébredtem, hogy valami iszonyú erős zseblámpával az arcomba világítottak, fekete nyilas egyenruhások voltak, az övükben kézigránátk. Azt hittem, agyonlőnek.

1944. dec.

Megint itt voltak a nyilasok, de most már összeszedték a nagylányokat. Éppen a nappaliban ültünk, kézimunkáztunk. Mire hozzám értek, Barkóczy anya, az osztályfőnököm gyorsan két copfba fonta a hajamat, és az mondta a nyilasnak, legalább ezt a kislányt ne bántsák, még csak 12 éves, mire a nyilas ott hagyott, de a többieket teherautóval elvitték. Fenyves Zsuzsinak adtam a teveszőr plédemet, nekem már úgysem lesz rá szükségem.

1945. január 14.

Közben svéd védett házban voltam, ahova a zárdából vittek éjjel, egy nagy fekete svéd követségi autóval, mert a zárda már nem volt biztonságos. Közben kiderült, hogy a zuglói nyilasházból törtek be hozzánk. A védett házban bevitték egy lakásba, ahol már volt 40 ember egy két szoba hallos lakásban. A lakásparancsnoknak a svédek adtak 400 pengőt azzal, hogy adjanak enni, és vigyázzanak rám. Én olyan közömbös voltam, mintha nem is rólam lenne szó. Minden nap más adott valamit enni. A földön aludtam, jó lett volna a pléd, amit Zsuzsinak adtam. Aztán egyik hajnalban oda is betörték a németek és nyilasok kutyákkal és lehajtottak bennünket a ház elé. Ott álltunk hajnaltól 1 óráig, rajtam csak egy vékony antilopcipő volt, bokáig álltunk a hóban, én sírtam, annyira fáztam a lábam és kezem. Aztán elindultunk végre a gettóba. Később hallottam, hogy nagy szerencsénk volt, mert sok embert ekkor délelőtt a Duna partra vittek, ahol a Dunába lőtték őket. Szóval most borzasztó szerencsés vagyok itt a gettóban, mert még élek. A gettó kapujában sokáig álltunk, mert mindenkit megmotoztak, ezt úgy hívják, hogy „hipis”. Közben jött Jancsi, aki egy sebesültet cipelt hordágyon, a Wesselényi utcai kórházba vitték. Kiderült, hogy Jancsit a munkaszolgálatosokkal a gettóba vitték, ő mondta meg, hogy Apuka a Wesselényi utcában lakik, menjek oda, majd később ő is jön. Anyukáról semmi hír.

Elmentem Apuka címére, szegény nem akart hinni a szemének, amikor meglátott, de aztán volt nagy boldogság.

1945. Január 16. Kedd d.e. 12 óra

Ma kaptam egy szelet kenyeret, kis lekvárt. Szörnyű éjjelünk volt, mert olyan bombázás volt, mint még soha. A szoba összes ablaka kitörve, a földön fekszünk. Tetves a hajam. Víz nincs, egy literes tejesüveg víz a napi adag, azzal kellene mosakodni is.

1945. Január 17. Szerda

Ma kezdődtek meg a környéken az utcai harcok. Itt a Wesselényi utcában is harcok vannak. Sok embert lelőttek. Ennivaló nincs. Éhes vagyok. Örültem éhes vagyok. Éhes. Éhes. Fádom. Már nem tudok írni, nem érzem az ujjaimat.

1945. Január 18. Csütörtök

Bejötték az oroszok. Az egyiktől kaptam kenyeret, fekete, kocka alakú, tölttem magamba.

Utóirat

1945 nyarán Édesanyám egy lágertársa, megkeresett bennünket, tőle tudtuk meg, hogy Anyuka Bergen-Belsenben tifuszban halt meg, de a felszabadulást még élve érte meg.

Itt vagyok
teljesen
egyedül.
Semmit sem
tudok.
Bár halnék
már meg.

NEOLÓGIA ÉS NŐI EGYENJOGÚSÁG

Körkérdezt intéztünk a zsidó közösségi és vallási életben részt vevő nőkhöz, valamint néhány vallási vezetőhöz:

Schweitzer Gábor jogtörténész a honlapunkon megjelent, neológiáról szóló cikkében (<http://www.szombat.org/politika/schweitzer-gabor-halado-zsidóság-halado-zsidóság>) az alábbi kérdést is felvetette:

“Miért fontos a férfiak és nők zsinagógai egyenjogúságán alapuló egalitárius szemlélet elfogadása? A nők egyenjogúsítása a

neológia fennmaradásának egyik záloga. A hitélet fenntartása, illetve megmentése aligha képzelhető el a nők egyenjogúsága nélkül, különösen ott, ahol nem biztosítható tíz felnőtt férfi jelenléte az istentiszteletek megtartásához. A nők hitéleti egyenjogúsítása a neológia megújulását is maga után vonja, miközben a micvákhoz való hozzáférés lehetőségét is kiszélesíti. A női egyenjogúsítás eszméjének elfogadását megkönnyíti, hogy tórai rendelkezésekre vezethető vissza: „És teremtette Isten az embert az ő képmására, Isten képmására teremtette őt; férfinak és nőnek teremtette őket” (1 Móz. 1:27). Az egalitárius felfogást mellesleg nemcsak a reform judaizmus (reform judaism) fogadja el, hanem a neológiához közelálló konzervatív zsidóság (conservative Judaism) döntő része is egalitárius alapokra helyezte működését.”

Ön mit gondol, szükséges-e a nők egyenjogúsítása a magyar neológ zsidó hitéletben, és sor kerülhet-e erre a közeljövőben közösségeinkben?

A NEOLÓGIA FENNMARADÁSÁNAK ZÁLOGA

Komoróczy Szonja Ráhel,
hebraista, jiddisista,
egyetemi oktató

Schweitzer Gábornak igaza van abból a szempontból, hogy megdöbbentő szakadék van a magyar zsidó vallási lehetőségek palettája és a nemzetközi paletta között. Megdöbbentő, hogy míg Amerikában, Izraelben és Angliában az elmúlt fél évszázad hatására vegyes vagy női minjenek is bőségesen vannak, addig Magyarországon ilyesmit alig találni, és neológ zsinagógákban a nők semmi liturgiai vagy vallási vezetői szerepet nem vállalhatnak.

Megdöbbentő, hogy a neológia hivatalosan a Con-



servative (*maszorti*) zsidósággal tartja magát rokon irányzatnak, és a magyar neológ rabbik döntő többsége tagja a Conservative irányzat rabbinikus testületének, a Rabbinical Assembly-nek, miközben abban az irányzatban bizony női rabbik is vannak 1985 óta, amit pedig a neológia hevesen elutasít.

A női rabbik kérdése nem teljesen új, csak Magyarországon olyan idegen. Regina Jonast – mint az, Groó Diana filmjének¹ hála, már viszonylag tág körben is ismert, 1935-ben avatták rabbivá Németországban. A nagy amerikai zsidó irányzatok közül a Reform zsidóság egyébként 1972 óta avat rendszeresen női rabbikat, a Reconstructionalist 1974 óta, a Conservative 1985 óta. De az elmúlt bő 15 évben már orthodox női rabbikat is avatnak Izraelben és Amerikában egyaránt – egy részük rabbinak is hívja magát², más részük spirituális vagy vallási vezetőnek. Nemrégiben például Benny Lau neves orthodox zsinagógája Jeruzsálemben is felvett női rabbít – mint ezt akkoriban a Szombat is megírta³.

De a női rabbik avatása és elfogadása csak egy szegmense a női egyenjogúság kérdésének. Reform, Reconstructionalist és Conservative zsinagógákban a világ más pontjain már évtizedek óta nemzetközi sztenderd az, hogy nők is beszámítanak a minjenbe, nőket is felhívnak a Tórához, nők is lejnolhatnak, nők is lehetnek kántorok. De orthodox zsinagógákban is gyakori, hogy vannak női minjenek, ahol a nők külön, maguk között imádkoznak, lejnolnak – hol a minjenben mondható áldások nélkül, hol azokkal együtt.

És mára már a Modern Orthodox, Open Orthodox világban sem ritkaság a „partnership minyan” például, ahol a nők és a férfiak külön ülnek, általában az orthodox halakhikus előírásoknak megfelelően mehica (válaszfal vagy függöny) is van, de mindemellett a női és férfi rész között található bimán nők is előfordulnak: ők is lehetnek előimádkozók, lejnolhatnak, és felhívják őket a Tórához. Az pedig meg már kifejezetten gyakori modern orthodox körökben, hogy amikor körbeviszik a Tórát, a női részbe is átadják, hogy Szimhat Tóra ünnepén nők is kapnak Tórát táncolni, hogy nő mondhat drósét a zsinagógában. Az ultra-orthodox világot leszámítva szinte mindenhol triviálisnak számít, hogy a nők énekelhetnek, hogy a nők hozzáérhetnek a Tóratekercshez, hogy nők is tanulhatnak – és tanulnak is – mindent, amit a férfiak, beleértve Tórát, Talmudot. Hogy a nőknek is lehet és kell kiddust mondani, akár a közösség előtt is. Hogy ha három nő együtt eszik, ugyanúgy kell *mezümen*-t mondaniuk bencsoláskor, mint a férfiaknak. Hogy egy gyászoló nő is mond kaddist, az ő kaddisára is kell válaszolni. Hogy nők is lehetnek világi vezetői a közösségeknek.

Ezek legtöbbször Magyarországon, neológ zsinagógákban, ma teljesen elképzelhetetlen – tisztelet a kivételnek. A nők helyzete szempontjából valóban úgy tűnik,

mintha az intézményesített magyar zsidó vallásosság, beleértve a neológiát, a nemzetközi porondon egy zárvány volna, mintha megállt volna az idő ötven, száz évvel ezelőtt. Ebből a szempontból valóban olyan, mintha a neológia – az irányzat nevével ellentétesen – nem csak konzervatív, hanem ultra-konzervatív lenne, mintha az orthodoxiának sem a modern, hanem inkább a szigorúbb, ultra vonalához illeszkedne.

Héberül és angolul óriási szakirodalma van annak, hogy mit és miért lehet, illetve mit és miért kell a nőknek is csinálniuk a vallási és közösségi mindennapokban, hogy mi indokolhatja a halakhikus flexibilitást egy-egy közösségen belül. Ezek nagyon sok halakhikus forrásra is támaszkodnak – tórai, talmudi, korai és késői rabbinikus forrásokra egyaránt. A halakhikus és rabbinikus érvek súlya mellett szinte eltörpülnek a történelmi, szociológiai érvek, a feminista érvelés. Az ilyen jellegű szakirodalomnak azonban nem csak a tartalma, hanem a léte is szinte teljesen ismeretlen Magyarországon.

Többek között ezért is, én egyáltalán nem vagyok biztos abban, hogy egyrészt a nők egyenjogúsítása hirtelen, vezetőségi döntés mentén megvalósítható lenne a neológiában, másrészt, hogyha mégis, akkor az megoldaná a neológ hitélet fenntartásának problémáját. A nők rituális és halakhikus értelemben vett egyenjogúsítása, az egalitarianizmus elterjedése szerintem legfeljebb tünet és következmény lehet a neológia alakulásában, fejlődésében, túlélésért való küzdelmében, és nem kiváltó ok vagy alapfeltétel.

A neológia fennmaradásának legfontosabb záloga szerintem nem a nők egyenjogúsítása, hanem a tanulás és az oktatás színvonalának jelentős emelése, a kínálat és a lehetőségek bővítése, az oktatás demokratizálása. A zsidó vallás egyik legfontosabb értéke a tanulás és az oktatás, és a rabbi legfontosabb feladata a tanítás. Különösen igaz ez ma Magyarországon, és különösen igaz ez a neológia esetében. Itt és most a neológ rabbinak nem csak meg kell teremtenie a lehetőséget, hogy minél többen tanuljanak, hanem azt is el kell érnie, hogy minél többen akarjanak tanulni.

A mai magyar zsidó valóságot a zsidó vallással kapcsolatban az általános tudatlanság, tanulatlanság jellemzi.

Ma Magyarországon egy viszonylag gyakran zsinagógába járó férfinak is ijesztő és elképzelhetetlen az a gondolat, hogy előimádkozzon, hát még az, hogy lejnoljon. Sokszor neki is görcsbe rándul a gyomra, ha felhívják a Tórához és el kell mondani hangosan az áldást héberül. Kevesen vállalnák be azt, hogy kiddust mondanak az egész közösség előtt hangosan, még azok közül is, akik pedig otthon ezt megteszik. Nem általános gyakorlat, hogy minden héten más mondjon Tóra-magyarázatot (tisztelet a nagyon kevés kivételnek) – pedig

A mai magyar zsidó valóságot a zsidó vallással kapcsolatban az általános tudatlanság, tanulatlanság jellemzi.

ahhoz még héberül sem feltétlenül kell tudni, elég lenne magyarul felkészülni, és magyarul beszélni öt-tíz percet. Ebben a tudatlanságban sokkal egyszerűbb megülni a hátsó sorban, míg ott elől a szakik lezavarják az egészet. Férfiaknak is, és különösen a nőknek, akik erre példát még nem is láttak.

Ez viszont egy ördögi kör, különösen a modern, szekuláris közegben élő, szekuláris családból jövő, világi műveltséggel rendelkező, világot járt zsidóság számára. Ha érthetetlen nyelven, az esetek egy részében nem is különösebben szép, monoton hangon történik valami ott elől, fura és érthetetlen rítusokkal kísérve, azt bizony az emberek jelentős része nehezen viseli el hosszú időn keresztül. Nem véletlen, hogy a neológ zsinagógákban tipikusan sokkal többen vannak péntek este, mint szombat délelőtt: a péntek esti egy órás műsort passzív szemlélőként könnyebb elviselni, mint a szombat délelőtti 2–4 órát – hiába volna halakhikus szempontból fontosabb a Tóra-olvasást hallani szombatonként. Évi kétszer-háromszor, nagyünnepeken este poén beszélgetni rég nem látott haverokkal. Hetente is ki lehet bírni péntekenként egy órát, akár beszélgetve, akár még csendben elüldögélve is – ha ez valami miatt fontos az ember identitása, családi múltja miatt.

Ahhoz azonban, hogy ennél többet legyen az ember szívesen zsinagógában, már az kell, hogy a zsinagóga valamiféle extra élményt jelentsen: intellektuális, spirituális, esztétikai, közösségi élményt. Ahhoz pedig, hogy heti rendszerességgel szívesen menjen el az ember több órára, hogy ne unatkozzon, hogy pár alkalom után ne legyen nyűg, ahhoz a zsinagógának ezt szinte minden egyes alkalommal nyújtania kell. Ezt viszont nem lehet úgy, ha az ember sem nyelvíleg, sem rituálisan nem érti, hogy mi történik. Nem lehet anélkül, hogy az ember valamilyen szinten ne involválódna.

Ha általánosabb lenne a zsidó oktatás, ha több generációnak, több vérmérsékletnek, több intellektuális igénynek hozzáférhető és vonzó kínálatot biztosítana a hitközségi struktúra, akkor sokkal nagyobb esély lenne arra, hogy a neológia hosszú távon is fennmaradjon.

A változás, a nők egyenjogúsítása iránti igény, a fent említett nemzetközi zsidó közösségek mindegyikében alulról, a közösség tagjai közül merült fel. És mindenhol a tanulás demokratizálódásának következményeképp alakult ki.

A neológiában is óriási változások történnének, ha a tanulás – a szó zsidó értelme szerint – általánosan elterjedtebbé, vonzóbbá, trendibbé válna.

Ha nem csak a rabbi olvassa el a hetiszakaszt és néhány kommentárt, hanem többen is, akár maguktól is, akkor miért ne tarthatna más is Tóra-magyarázatot? Miért gondolja az átlag magyar zsidó, hogy csak a rabbi fejében születhetnek egyedi gondolatok a hetiszakasz kapcsán? Ha nem csak a rabbi és a kántor tud hé-

berül olvasni, miért ne mondhatná az ima egy részét valaki más is? Ha nem minden héten ugyanaz a személy zavarja le a lejnolást, hanem minden héten felosztják, és hét ember vállalja, hogy betanul egy-egy kisebb szakaszt, és látszik, hogy nekik is nehéz, hogy néha ők is belesülnek, és mégsem nagyon ciki, miért ne vállalná be más is egy-egy alija megtanulását? A nagyon kevés kivételtől eltekintve ezek jelentős része az átlagos magyar neológ mindennapokban valóságos forradalom lenne – a férfiak körében is.

Ahhoz viszont, hogy ez megtörténjen, ki kell lépnie a komfortzónájából rabbinak és közösségnek egyaránt, tanulnia kell rabbinak és közösségnek egyaránt: fel kell ébreszteni a tanulás iránti igényt, demokratizálni kell a tanulást és a tudást.

A mai helyzetben hiába jelentené ki egy adott zsinagóga, hogy mostantól egalitáriánus, és a nők is csinálhatnak mindent – ez nem járna sikerrel. Egyrészt azoknak, akik most zsinagógába járnak, jelentős része megbotránkozna – ahogy pár éve történt ez a Frankelben, amikor megláttak egy nőt taleszben az imán, vagy a Károliban, amikor valaki a női részlegben tfilint rakott, ahogy a Dohányban, ahol, ha fehér stóla van egy nőn, akkor is pánikszerűen rászólnak, hogy a nőknek nem szabad taleszt hordania. Egy ilyen hirtelen forradalom elidegenítené a mostani stabil zsinagóga-járók jelentős részét. Másrészt tudás és háttér nélkül a nők közül sokaknak továbbra is kényelmesebb lenne nem csinálni semmit – ahogy a férfiak számára is az. Nem tudom, hányan lehetnek olyanok, akik csak azért nem járnak zsinagógába, csak azért nem tagjai a neológiának, mert nők és nem hívják fel őket a Tórához, vagy azért, mert férfiak és zavarja őket, hogy a nőket nem hívják fel a Tórához – érzésem szerint arányuk statisztikailag elhanyagolható.

Ma Magyarországon még a liberális, „világi zsidó” iskolában is úgy tanítják óvodás kortól a gyerekeket, hogy a lányoknak, és csak a lányoknak kell pénteken gyertyát gyújtani.

Ráadásul mindezt sokszor úgy, hogy a lányoknak kendőt kell ehhez venniük – miközben azon irányzatok szerint, ahol a nők kendőt hordanak és csak női parancsolat a gyertyagyújtás, csak férjezett nőknek kell elfedniük a fejüket. Az egyetlen vallási felfogás, ami szerint egy nőnek esküvője előtt el kell fednie a fejét, legalább rituális alkalmakkor, az kipát ad a nőkre is, nem kendőt, és a parancsolatok nőkre és férfiakra ugyanúgy vonatkoznak.

Ugyanitt úgy tanulják, hogy a fiúk, és csak a fiúk mondanak kiddust – miközben egy nőnek is kötelessége kiddust mondani, még az orthodox halakha szerint is. Ha sem a tanári kar, sem az egyébként valószínűleg a világi életükben egalitáriánus szülők, sem a gyerekek számára ez nem probléma, és ha már ilyen fiatalon rö-

A neológiában is óriási változások történnének, ha a tanulás – a szó zsidó értelme szerint – általánosan elterjedtebbé, vonzóbbá, trendibbé válna.

zülnek a kötött nemi szerepek egy-egy vallási rítus kapcsán, még szekuláris, liberális, világi kontextusban is, akkor nagyon messze van az, hogy az egalitarianizmus igényé vagy általánosan elfogadott dologgá válhasson a zsidó közösségekben Magyarországon.

Ha azonban általános gyakorlattá válik a tanulás és a tudás, akkor egy-egy közösség, illetve a tanulók egy-egy csoportja majd kitalálja, hogy mire van nekik igényük és mit tudnak elfogadni. A fent említett női egyenjogúság szempontjából flexibilisebb közösségekben is hosszú folyamat eredményeképp alakult ki a mai gyakorlat, ami sokszor közösségenként változik. Magyarországon ez a folyamat egyáltalán nem biztos, hogy általános egalitarianizmushoz vezetne a neológia esetében: nézzük csak meg, hány nő van ma Magyarországon a kormányban, a parlamentben, az MTA tagjai között...

Ahhoz, hogy a tanulás és tanítás vonzó legyen, modern, versenyképes, nemzetközi szinten is színvonalas kínálatot kell nyújtani. Ehhez azonban a vallási irányzatnak, az adott közösségnek, a rabbinak nyitnia kell, el kell kerülnie a provincializmust, a bezárkózást, a zárványosodást. Másképp nem fogja tudni megszólítani a szekuláris zsidó társadalmat. A neológia fénykorában a rabbik, a rabbiképző intézet vezető rabbijai közül többen nagytekintélyű külföldi intézetben szereztek rabbidiplomájukat – ezzel szemben ma a neológia csak segéd rabbiként fogadja el azokat, akik külföldön lettek rabbik, még akkor is, ha egyikük a nagytekintélyű londoni Leo Baeck College-ban végzett, amelynek alapítója egyébként ugyanúgy Breslauban szerezte a diplomáját, mint a Rabbiképző alapító nagyjai közül Bacher Vilmos (1907–1913) vagy Kaufmann Dávid (1852–1899), és amelynek rabbidiplomáját nemzetközi szinten több más irányzat is elfogadja. A neológia fénykorában a rabbik kötelezően más felsőoktatási intézményben, és gyakran külföldön szereztek doktori fokozatot – ezzel szemben ma a neológ rabbik nagy részének nincs is doktori fokozata, és akinek van, azok is a Rabbi képzőből szereztek azt. A neológia fénykorában a vezető rabbik nemzetközileg elismert szakemberek voltak, tudományos publikációik a mai napig elkerülhetetlen szakirodalmi a judaisztikának, orientalisztikának magyarul és németül egyaránt – ezzel szemben ma a neológ rabbik jelentős részének magyarul sincs tudományos publikációja, nemhogy idegen nyelven.

Ha ez a helyzet nem változik, a neológia nemzetközi szempontból egyre bezárkózóbb lesz, egyre provinciálisabb, egyre inkább zárvány.

Akkor egyre nehezebb lesz nemzetközileg is színvonalas, modern oktatást és tudást felmutatni és biztosítani. És akkor egyre kevésbé lesz vonzó a magyar zsidóság számára.

Ha azonban a neológ rabbik képzésük során, és pá-

lyájuk alatt – a tórai szombat-év (*Sabbatical*) szabálya- it alkalmazva – minden hetedik évben kötelezően járnak a világot, kötelezően „hospitálnának”, töltenének „internship”-időt nemzetközi társírányzatok jesíváiban és zsinagógáiban, ha a rabbiképzés kötelező része lenne külföldön tanulni, ha kötelező lenne héberül és/vagy angolul olyan szinten tudniuk, hogy követni tudják a nemzetközi szakirodalmat, és ha ők maguk is folyamatosan tanulnának – akkor elkerülhető lenne a neológia provincializálódása. Akkor sokkal könnyebb lenne a rabbik dolga, ha meg akarnák szólítani a nemzetközileg általában járatos közösséget, akkor sokkal könnyebben és nyitottabban birkóznának meg a modern kor kihívásaival és a nyitással. Akkor még az is lehet, hogy egy idő után közeledne a magyar neológ gyakorlat más nemzetközi irányzatok gyakorlatához.

A neológia hagyományosan ernyőszervezet. Nem volt például soha minden zsinagógában orgona és vegyes kórus, nem volt mindegyikben elől a bima, ahogy a Dohányban. Másfél évtizeddel a Dohány megépítése után a (neológ) Pesti Izraelita Hitközség megépítette a Rumbachot is. A Rumbachban nem volt orgona, nem volt vegyes kórus, és a bima is középen volt. Neológ zsinagóga volt ez is, az is; a neológia szerves része volt ez is, az is. Ahogy nem feltétlenül kellett a 19. században egy neológ zsinagógában orgonát hallgatni, úgy ma sem lehetne feltétlenül elvárni a neológiától azt, hogy mint szervezet, egalitáriánussá váljon. A neológiának viszont elemi érdeke volna, hogy hagyományaihoz hűen igazi ernyőszervezetté váljon ma is, hogy befogadja és megtartsa azokat is, akik eltérnek a mai *mainstream*-től, hogy ne bezárkózzon, hanem nyisson.

Ahhoz, hogy elég nyitottság legyen benne a közösség mostani és leendő igényei iránt, elengedhetetlen, hogy nemzetközi kapcsolatait jelentősen építse, hogy rabbinövédeiket külföldön is taníttassa, hogy befogadjon külföldön végzett rabbikat, sőt hívjon külföldön végzett rabbikat és tanárokat – hogy a tanulásba és tanításba sokkal több energiát fektessen, s hogy az oktatást demokratizálja. A neológia fennmaradásának legfontosabb záloga a tanulás. Ha többen tanulnak, többen tudnak és akarnak beleszólni a hitéletbe, akkor talán az is lehet, hogy előbb-utóbb lesznek olyan közösségek is a neológián belül, ahol elfogadott lesz a nők egyenjogúsítása.

JEGYZETEK

- 1 <http://www.szombat.org/kultura-muveszetek/rabbi-regina>
- 2 <http://www.szombat.org/politika/az-elso-noi-rabbi-egy-ortodox-zsinagogaban>
- 3 <http://www.szombat.org/hagyomany-tortenelem/noi-szellemi-vezetot-valasztott-a-del-jeruzsalemi-ramban-zsinagoga>

Ha ez a helyzet nem változik, a neológia nemzetközi szempontból egyre bezárkózóbb lesz, egyre provinciálisabb, egyre inkább zárvány.

A NEOLÓGIA MEGÚJÍTÁSÁBAN A NŐKNEK EGYENLŐ SZEREP JUTNA

Fritz Zsuzsa, tanár, a Bálint Ház igazgatója

Életem legszebb zsinagógai szombatfogadás-élménye egy modern ortodox gyülekezet-hez kötődik. Teljesen idegen emberek között, Jeruzsálemben, egy tornateremben ülünk. Sokan. Nagyon sokan.

A tornateremből zsinagógává avanzsált helység közepén egy lehelet-vékony tüllfüggöny volt, szinte teljesen átlátszó. Mégis idegenkedtem tőle. Nem szeretem a mechi-cét. Nem sokáig tartott azonban a rossz érzés, mert egy-két percen belül elkezdődött a szombatfogadás. A tüllfüggöny női oldalán felállt egy vékony, törekeny lány, odalépett az egyszerű fa Tóraolvasó asztalhoz és énekelni kezdett. A hangja betöltötte teret, s hamarosan mindenki vele énekelt. Kivétel nélkül. Férfiak és nők követték a sáliách ciburt. Egészen a Bárchu-ig. Akkor egy elegáns mozdulattal a lány áttolta a szekrénykét a függöny alatt a másik oldalra, ahol felállt egy férfi s belekezdett a bárchu-ba. És mindenki vele énekelt. Nők és férfiak. Egyenlőség volt, spiritualitás, emelkedettség.

Ők, modern ortodoxokként tudtak igent mondani. Kerestek, kutattak, és megtalálták a maguk halachikus válaszát ahhoz, hogy beemelhessenek mindenkit egy spirituális és ünnepi élménybe.

Lehet, sokan azt mondanák, amíg ott van a mechice, ez nem egyenjogúság. De



van gondolkodás, szándék és megoldani akarás. Ahogy beszédet mondhatok én a zsinagógámban péntek este. Ahogy adott minjénben megoldás lehet, hogy a nők is beleszámítanak.

Magyar neológ zsidó hitélet... már maga ez a kifejezés is elrémít. Valami régi jut eszembe, avittas, sötét fapadok, rabbi ornátusban, ima Ferenc Józsefért. Szerintem a magyar neológ zsidó hitéletben sok mindenre van szükség, a nők egyenjogúsítása csak egy picit része. Kérdésekre van szükség. Útkeresésekre. Beszélgetésre, közösségépítésre, nyitásra. Színekre. és persze mindennek elengedhetetlen része a nők bevonása, komolyan vétele, meghallgatása, szerephez juttatása. Megkérdése, uram bocsá'!

Ja. És ugyanígy a férfiak bevonása, komolyan vétele, stb. Komolyan venni egyenrangú feleket lehet, akik felelősséget vállalnak, kérdeznek, tanulnak, kétkednek, ellenőriznek, próbálkoznak.

És néha új utakat keresnek, mert új a valóság, mert mások a kihívások. Ilyen zsidó közösség része szeretnék lenni.

Én még arra a kérdésre sem tudok egyértelműen válaszolni, hogy neológ zsidó vagyok-e. Mit jelent ez?

Emlékszem az első pillanatra, amikor beléptem egy zsinagógába. Emlékszem a félelemre, összeszorult gyomromra, a szagokra, a hangokra, az érthetetlen szavakra, mormolásra. nem is értem, hogy nem futottam hazáig. Maradtam. Eltökélt voltam, ahogy ma is nagyon sok eltökélt zsidó lép be életében először ebbe vagy abba a zsinagógába, félelemmel tele, mert nem tudják, nem értik, nem ismerik.

Szélesre tárt ajtók, tanulási lehetőségek, közösségi események kell, hogy várják őket. Email cím, telefonszám, valaki a kapuban a közösség tagjai közül, aki megszólítja őket, mondd pár mondatot arról, hogy mi történik, ad nekik információt arról, hogy milyen események várják, mi történik éppen...

Azt kell, hogy érezzék, most még nem tudok semmit, de itt elfogadnak és megtanítanak és lehet, jövőre már én állok az ajtóban és fogadok másokat.

Szerencsém volt, hogy számos különböző zsidó közösségi és vallási élményben részem lehetett, így egy idő után már részemé lett a tudás, hogy zsidónak lenni, zsidóként imádkozni, zsidó közösségi életet élni nagyon sokféleképpen lehet és hogy igen, megválaszthatom ma, hogyan szeretném.

Jó lenne, ha a neológia mutatna ilyen lehetőségeket, utakat kínálna nőknek, férfiaknak egyaránt. Jó lenne, ha nem reaktív, hanem proaktív lenne, ha kezdeményezéseket láthatnánk, kísérleteket egy 21. századi zsidó vallási identitás megfogalmazására itt, Magyarországon, valami egyedi, ne-

künk készült, ránk szabott, a mi mai kortárs életünket és igényeinket figyelembe vevő, színes és változatos identitás utakat kínáló keretet. Nekem zsidó nőként ez jelentené a neológia megújulását. Mert biztosan tudom, ha ez történne, abban nekünk, nőknek egyenlő szerep jutna.

„A NEOLÓGIA FENN- MARADÁSÁNAK ZÁLOGA A NŐK ÉS FÉRFIAK EGYENJOGÚSÍTÁSA”

Dr. Ungváriné dr. Klein Éva,
a Nyíregyházi Zsidó Hitközség elnöknője

Arra a kérdésre, hogy szükséges-e a nők egyenjogúsítása a magyar neológ hitéletben, a válaszom: igen.

A kérdés második részére, mely szerint közösségeinkben erre sor kerülhet-e a közeljövőben, a válaszom: a közeljövőben kétséges, hogy ez megvalósulhat.

Teljes mértékben egyetértek Schweitzer Gáborral abban, hogy a neológia fennmaradásának záloga a nők és férfiak egyenjogúsítása.

Nyíregyházán szerencsére még nem fordul elő, hogy a minjen nem jön össze péntek este és szombaton, és az őszi ünnepek alkalmával is minden esetben megvolt a minjen. Azonban vannak olyan hitközségek, ahol rendre az tapasztalható, hogy az istentiszteletek a 10 férfi hiánya miatt nem tarthatók meg.



A kérdés eldöntését szerintem a cél oldalról kell megközelíteni. Ha azt akarjuk, hogy zsinagógáink ne múzeumok, rosszabb esetben omladozó épületek legyenek, hanem élettel teli, a zsidó vallás és élet fenntartását szolgáló létesítmények, akkor lehetőséget kell biztosítani arra, hogy ennek megfelelően működjenek.

Úgy gondolom, hogy az évezredek során vallásunk a lényegi elemeket tekintve is változott. Induljunk ki abból, hogy hogyan

keletkezett a Misna. A hagyomány egy ideig megtiltotta a Szóbeli Tan leírását. Amikor azonban fennállt annak veszélye, hogy a Szóbeli Tan a szétszórás következményeként elfelejtődik, a polgári időszámítás második századában rabbi Jehuda szükségesnek tartotta a Szóbeli Tan leírását, tehát felrúgták a hagyományokat.

Azt most hosszú lenne elemezni, hogy honnan eredeztethető a 10 férfi jelenléte az istentiszteletekhez, de ez olyannyira alapvető követelménynek tekintett a neológ hitközségekben is, hogy nagyon sok meggyőző magyarázatnak, elemzésnek kell elhangzani ahhoz, hogy ezen a férfiak változtassanak.

Az egyenjogúsítást szerintem fokozatosan kellene bevezetni, első lépésként elég lenne, ha a nőket beszámítanák a minjenbe, ami már lehetővé tenné az istentisztelet megtartását. Az egyéb jogok ezután következhetnének.

A TÓRA REJTETT SZÁNDÉKA A NEMEK KÖZÖTTI EGYENLŐSÉG

Bedő Viktória, első éves rabbiképző egyetemi hallgató,
The Jewish Theological Seminary, New York,
a Fort Tryon Jewish Center, illetve a budapesti Bét Salom
közösség tagja

Széles körben elterjedt téveszme, hogy a zsidó hagyományok fejlődése és alkalmazkodóképessége kizárólag a progresszív, 'modern' zsidóságra vonatkozik. Nem a reformirányzat, vagy a neológia találta fel a változást. A zsidó történelem és hagyomány egésze arra mutat, hogy az elmúlt háromezer évben megállás nélkül azt kérdezzük: mennyit és merre haladjunk, hogyan tudunk alkalmazkodni a körülöttünk lévő, gyakran nem zsidó világhoz, miközben mégis hűek maradunk zsidó gyökereinkhez? Maga a 'halakha' héber szó gyökere is a 'menni, gyalogolni' igéből ered, a főnév azt jelenti: 'az ösvény, amin az ember megy.' A zsidó élet megköveteli, hogy egy adott, Tórához igazodó utat járjunk, de a járás sosem statikus állapot. Kérdés persze, hogy pontosan merre halad ez az út.

Mindezt azért helyezem előtérbe, mert a magyar neológia öndefinálásának teljes hiánya többek között az-
al magyarázható, hogy egy ferdített, stetl-szerű, Sulhan Arukhon alapuló ortodox világkép árnyékában él.

Ferdített, mivel az ortodoxia, mint minden zsidó irányzat, is változik, legjobb példa erre a modern ortodoxia, de akár a különböző hászid irányzatok is, akik új minhágok tömkelegével kezdtek eltérni a 18. században felmenőiktől. Stetl-szerű, mert bizonyos hagyományokhoz kizárólag azért ragaszkodunk, mert képzeletünkben dédanyáink, de főleg dédapáink emlékét őrizzük, egy olyan stetlből, ami jobban hasonlít a Hegedűs a háztetőn-re, mint Szatmár vagy Bonyhád valódi – és eltűnt



zsidó - közösségeire. A Sulhán Árukhhall pedig semmi gond nem lenne, ha éppen nem állna szöges ellentétben a hagyományos neológia szellemével, és ha az átlag neológ hívő tudná, hogy eszik-e vagy isszák ezt a 16. századi erec jisraeli törvénykódexet.

A magyar neológia olyan identitás-kriszben él, amit csakis kritikus, intelligens és lelkiismeretes reflexióval lehet megoldani.

Ebben a diskurzusban a hagyományörzés kérdéseinél csak a jövőorientált kérdések lesznek fontosabbak. Ehhez elsősorban a neológiának kell döntenie, hogy ortodoxok lesznek-e vagy szabadok? Szabadságon azt értem, hogy a neológ ideológiának és praxisnak függetlenítenie kell magát az ortodoxiától, nem kérdegethetik állandóan, hogy mit szólnának az (aligha létező) ortodox szomszédjaik a vallási életükről.

Ha ennek a kritikus önreflexiónak a során a neológ zsidó hitközségek arra jutnak, hogy önállósítják magukat, és folytatják azt a fontos, úttörő munkát, amit a 19. században elkezdtek, akkor előbb-utóbb be fog következni a nők egyenjogúsága. Remélhetőleg előbb, mint utóbb, de ehhez két fontos fejleményre lenne szükség, és mivel mindkettő sok időt igényel, tartok tőle, hogy a neológia nem lesz egyhamar egalitárius mozgalom.

Egyrészt, a közösségeknek, híveknek akarniuk kell ezt a változást.

Személyes tapasztalatom, hogy az átlag magyar, zsinagógába járó emberek nem halakhikus alapokra helyezik a patriarchális nézeteiket, hanem sokkal inkább az érzelmek és minhágok (szokások) vezérlik őket. Nem attól félnek, hogy eltérnek a Sulhán Árukhtól, hanem attól, hogy mit szólnának a felmenőik, ha látnák, hogy nők és férfiak egymás mellett imádkoznak. Az egalitárius judaizmus nem tűnik autentikusnak számukra, még akkor sem, ha ők maguk nem élnek 'autentikus,' szombattartó zsidó életet. Kéves magyar zsidóval találkoztam, aki érti, hogy a Misna és Talmud bölcsei pontosan hogyan és miért limitálták a nők részvételét a zsinagógai életben, többségük annyit tud, hogy egy nő a bimán „nálunk nem szokás”.

Ameddig a magyar zsidóság erre a stétl-nosztalgia és felszínes, látszati hagyományörzésre helyezi a hangsúlyt, a nők egyenlősítésére nem kerülhet sor, mivel a nemek elválasztása az egyik legszembetűnőbb jellegzetessége a hagyományos zsinagógai életnek. A neológ zsidóknak rá kell ébredniük arra, hogy a közösség felét ki zárjuk a rituális életből – itt és most –, mert abban a hitben élünk, hogy azoknak az emléket őrizzük, akik ma már nincsenek velünk. Hiába, dédszüleink nem csak akkor forognának a sírjukban, ha nőket látnának tfilinben, hanem akkor is, ha látnák, mennyi időt töltünk az okostelefonjainkkal, vagy, hogy milyen későn házasodnak a mai fiatalok. Persze, valójában fogalmunk sincs, hogy mit gondolnának pontosan a felmenőink. Nem egy időben élünk, és mi a saját valóságunkért felelünk. A mi valóságunk az, hogy míg az élet összes részén egyenlőként kezeljük a 12 éves lányainkat és 13 éves fiainkat, egyetlen neológ zsinagógában sem részesülhetnek ugyanabban a Tóra-oktatásban.

Azonban egy populáris, civil mozgalom, amely előtér-

be szeretné helyezni mind a nők, mind a férfiak emberi méltóságát a vallási életben, nem lenne elegendő. A zsidó közösségekben mindig meghatározóak voltak a vallási vezetők. Anno, míg a Szentély állt, a kohániták töltötték be ezt a szerepet, a Szentély lerombolása óta pedig a rabbik váltak döntéshozókká. Ma is a rabbik hordják a vállukon azt a komoly, ámbár csodálatos felelősséget, amellyel azt a bizonyos halakhikus utat mutatják a híveiknek; segítik őket kiigazodni a hagyomány és a változás mindennapi labirintusában. Az amerikai konzervatív mozgalom (Izraelben *maszorti*), amely a neológia egalitárius megfelelője, kiemelkedően fontosnak találja, hogy a rabbikar konkrét, vallásjogi döntéseket hozzon olyan kérdésekben, amelyek a hagyomány és a modernitás keresztszétében állnak. Ezt egy úgynevezett *tesuva* (*SUT*) vagy responzum formátumban teszik, amelyben részletes halahikus diskurzust folytatnak korábbi rabbinikus forrásokkal. A nők egyenlősítése is ezen az úton zajlott a konzervatív mozgalmon belül a nyolcvanas években.

Hogyha a neológia magát halakhikusnak valló, hagyományörző mozgalom szeretne lenni, és egyenlő jogokat akar biztosítani a zsidó nőknek, akkor a konzervatív mozgalomhoz hasonló megoldást fog választani. Persze, ehhez a neológ magyar rabbikarnak akarnia kéne változtatni a status quo-n. Ehhez a neológ rabbiknak be kéne látniuk, hogy egy olyan világban, ahol egy nő miniszterelnök lehet, abszurd olyan vallásjogot gyakorolni, amely a rabszolgák és kiskorúak kategóriájába sorolja a nőket (pl. Misna Berahot 3:3).

A rabbiknak őszintén kell beszélniük a híveikhez, elmagyarázniuk, hogy az a Tóra, amelyet sokuk szerint Isten szó szerint diktált le Mózesnek, a nőket tulajdonként kezelte. A nyugati, modern emberek többsége nem akar egy ilyen vallást gyakorolni – a rabbik feladata, hogy rávilágítsanak a Tóra komplex és gyönyörű üzenetére, a morálisan nehézkes részeivel együtt, és hogy elérhetővé tegyék a hagyományunkat a 21. században.

Ahogy Blu Greenberg, ortodox zsidó feminista és személyes példaképem írta: „where there is a rabbinic will, there is a halachic way,” vagyis „ahol van rabbinikus szándék, ott van halahikus megoldás.”

Ha a neológ rabbik ki akarják terjeszteni a zsidó vallási élet lehetőségeit és kötelességeit az egész közösségre, megtehetik.

Ne azért tegyék, mert nincs elég férfi a minjéhez, ezt cinikus és méltatlan érvnek találom. Tegyék azért, mert meg vannak róla győződve, hogy a Tóra törekvése, hogy minél több zsidó éljen teljes, micvákkel teli életet, ahol a nők Istennel való kapcsolata ugyanolyan fontos, mint az otthon megteremtése. Tegyék azért, mert érzik, hogy a Tóra rejtett szándéka az egyenlőség a nemek, és általában az emberek között. Tegyék azért, mert tudják, hogy fokozott női részvétel a zsinagógákban csak erősíteni fogja a magyar zsidó vallási életet.

A neológ rabbiknak be kéne látniuk, hogy egy olyan világban, ahol egy nő miniszterelnök lehet, abszurd olyan vallásjogot gyakorolni, amely a rabszolgák és kiskorúak kategóriájába sorolja a nőket.

„SZABAD TERET KELL ENGEDNI MAGYARORSZÁGON A ZSIDÓSÁG MINDEN IRÁNYZATÁNAK”

Vadász Magda,
a B’nai B’rith Budapest alelnöke

Az ORZSE zsinagógában a nők egyenjogúnak tartják magukat és ezzel a férfiak – a rabbit is beleszámolva – egyetértenek. A hagyományörzésnek része a parancsolatok megismerése és azok betartása. A hívek egyéni sulchán áruchja szerint.

Tegyük fel, hogy az ember autóval érkezik a szombat reggeli istentiszteletre és azzal is távozik, úgy, hogy a két út között végigimádkozta az reggelt. Mert tiszteletben tartotta a hagyományt. Hangsúlyozom, a hagyományt. A saját hagyományát. A zsinagógánkban minden feltétel adott a tanulásra és sokan élnek vele. De ahogyan a Misna a Tóra szentségét a zsinagógáénál feljebb határozza meg, úgy a Tóra nálunk is szentebb annál, hogy felülbíráljuk. A Tóra a hagyományörzésünk elsődleges alapja. Ezzel nem kérdőjelezem meg azt, hogy Rási lányai raktak-e tfilint.

Ha igen, ha nem, a magyar zsidóság ma egyéni értékrendű, a hagyományok szabályaihoz sziklaszilárdan ragaszkodó individuumokat nevel. Nincsenek jesivák, sem zsinagógán kívüli zsidóság órák, a magyar zsidók,



ha neológnak is tartjuk magunkat, nem rendelkezünk kellő ismerettel ahhoz, hogy tiszteletben tartsunk más zsidó irányzatokat. Idegennek tartjuk, ha nő lejnol például Berlinben, de a prágai „LMBT” zsinagóga lelkülete is távol áll tőlünk, a női kántorokról nem is beszélve. A zsidóság általában az ország kicsi tükré.

Talán ezért idegenkedünk a reform vagy a konzervatív irányzattól, az átalakított liturgiától és a spiritualitás előtérbe helyezésétől.

Világi vezetőként tehát az a véleményem, hogy az ORZSE zsinagóga nőinek a férfiakal való balansza, a hagyományok nagyfokú tiszteletéből fakad. Azonban szívesen részt vennénk a neológia (újra)definíálásában. Nem feltétlen a neológiát kell egalitáriánusként vagy reformként meghatározni, de mindenképpen szabad teret kell engedni Magyarországon a zsidóság minden irányzatának. A Mazsihisznek támogatnia, sőt indítványoznia kell olyan zsinagóga vagy zsinagógák működését, ahol a nők Tórával való fizikai kapcsolata nem merül ki egy imakönyv érintette puszi-ban. Hanem táncolnak vele Szimhát Tórákor, felöltöztetik péntek este, sőt, olvasnak belőle a saját és az anyjuk nevét hallván a hozzá való felmenetelkor.

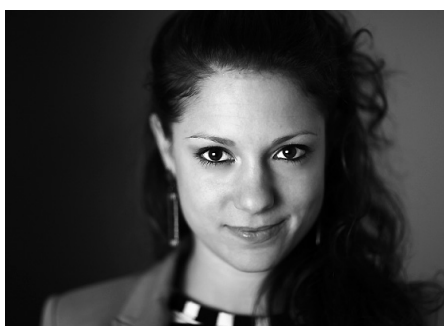
A zsidóság általában az ország kicsi tükré.

A ZSINAGÓGA NEM EXKLUZÍV FÉRFIKLUB

Polnauer Flóra

A zsidó spiritualitás, illetve a spirituális gyakorlatunk hosszú fejlődésen ment keresztül Ábrahámától egészen máig. Idővonalban körülbelül így: áldozati oltár, a Miskán, a Szentély, majd a Szentélyek elpusztítása után kezdtek el helyettesíteni imával az áldozatot, és megjelentek az első zsinagógák.

A zsidó történelem során a liturgia folyamatos változáson ment keresztül, és az irányzatok elkezdtek szétválni, kialakultak a minihágok (szokások), stb.



Nem is arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ebben az egészben milyen szerepet vállalnak a nők, inkább arra a mechanizmusra, amely a zsidóságra évezredek óta folyamatos hatással van, és az maga a változás.

Az optimisták szerint fejlődés! Fontos

hogy a közösség női tagjai spirituálisan és intellektuálisan is hozzájárulhassanak a közösség életéhez. Nem vagyok a szeparáció híve, a női és férfi energia harmonikus összeállításában hiszek. Azt gondolom, a szeparáció felborítja ezt az egyensúlyt, ami végül nem kedvez senkinek. Kántorként azt gondolom, aki aktívan részt szeretne venni az imában, üljön pont ott, ahol a legjobban érzi magát, legyen laza, jókedvű, énekeljen felszabadultan.

Egy másodpercig sem nézem azt, hogy ez az ember ki – nő-e vagy férfi, fiatal vagy agg, betért vagy csak betévedt, ortodox vagy reform. Aki a szívével szólal meg az imában, azt a kántor nagyon szereti, és valószínűleg az Örökkévaló is.

Társadalmunk egyre sokszínűbb. A mi közösségünk is része ennek a társadalomnak. Ezt egyszer és mindenkorra el kell fogadni! A nemzedékről-nemzedékre járó legnagyobb felelősségünk a tanulás és a tanítás, a tudás elsajátítása, majd, és ez nagyon fontos, a tudás továbbítása.

Ebből a szempontból én úgy gondolom, a zsinagóga nem lehet exkluzív klub csupán szigorú feltételeknek megfelelő férfiaknak, mert ez 2016-ban már nem korszerű.

Mindennél fontosabbnak tartom a befogadást, a nyitottságot, az integráló hozzáállást.

NÉGY TAGHITKÖZSÉGÜNK ELNÖKE NŐ

Heisler András, a Mazsihisz elnöke

A MAZSIHISZ világi vezetésében az utóbbi években lezajlott egy nem különösebben látványos, mégis felületes pillantással is érzékelhető változássorozat: jelenleg négy taghitközségünk elnöke nő, ahogy a MAZSIHISZ két

alelnöke közül is az egyik az. A változás komoly áttörés, hisz' nincs rá példa a szervezet hosszú múltjában, s nemrég alighanem elképzelhetetlen lett volna, hogy felelős világi vezetőként nőket válasszanak.

Világi vezetőként a vallási élet kérdésében nem vagyok illetékes, ezt rabbijaink – közösségeik igényeit is mérlegelő – döntés-

seinek kell alakítania. Tény, hogy nagyobb közösségeinknél és a budapesti körzetek többségében nem fogadják el az egalitárius törekvéseket – bár ezen a területen is történtek apróbb változások. Több körzetben a kiddyusokon nők, férfiak, fiúk és lányok felváltva tanítanak, mondják el gondolataikat a hetiszakasról, honlapunk folyama-

„A MINJANHÓZ 10 FÉRFI SZÜKSÉGELETETIK”

Schőner Alfréd, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem rektora

A 10 fős minjan alapja Vajikra 22.32 verse: בתוך בני ישראל ונקדשתי, azaz „...és szentel- tessék meg Nevem Izrael fiai között”.

Sulchán Áruch Orach Chajim 55/1 írja: אומרים קדיש ואין אומרים אותו בפחות מ' זכרים בני חורין גדולים שהביאו ב' תשערו

Azaz: 10 férfi szükségeltetik a kaddis el- mondásához, azaz a minjanban elhangzó imához!!

A roppant sokszínű konzervatív mozga- lom túlnyomó részében, és a reform mozga- lomban a hölgyek integráns részei a min- jannak.

A Sulchán Áruchon alapuló ortodox es neológ álláspont azonban: a minjanhoz 10 férfi szükségeltetik.

Ugyanakkor. Tisztában vagyok a höl- gyek felbecsülhetetlen szerepével és jelen-



tőségével, hivatásával a zsidó közéletben! Nota bene.

Az elmúlt száz esztendő történelmi trau- mái következtében állott elő az drámai álla- pot, hogy az egykori virágzó neológ hitélet helyén mindössze 3 olyan zsinagóga működik, ahol “verejtékkel” lehet hétköz- nap, reggel-este rendszeres minjant szer- vezni....

Mindazonáltal, több mint négy évtize- des rabbinikus múlttal a hátam mögött – a nagy elődök szerény utódaként – a Sulchan Aruch előírásait tartom kötelezőnek!

A hagyomány következetes megőrzésé- re tanítottam a most rabbinikus tiszte- tbe töltő egykori hallgatóimat.



első rabbinőjéről, a Holokausztban meg- gyilkolt Regina Jonasról.

A MAZSIHISZ két vezető beosztású rab- bija, dr. Frölich Róbert Országos főrabbi és Radnóti Zoltán, a Rabbistület vezetője nyilvános vitában fejtették ki álláspontju- kat abban a kérdésben, mondhatnak-e nők hangosan kaddist a zsinagógában.

Míg Frölich rabbi elutasító, Radnóti rab- bi inkább megengedő következtetésre ju- tott, sőt, írásában hivatkozik a modern orto- doxiára, amelyben elindult és némely eset- ben eléggé messzire vezetett az egyenjogúsít- ás folyamata. A vita jelzi, hogy vallási veze- tőink is érzékelik a kérdés aktualitását és ko- molyságát, nem akarják szőnyeg alá söpör- ni a problémát, ami hosszabb távon akár el- őrevetítheti különböző közösségi hitgyakor- latok kialakulását is a MAZSIHISZ taghit- községeiben. Az sem elhanyagolható, hogy vannak rabbijaink, akik nyilvánosan is beje-

lentették, hívei a változásnak. Fontosnak tar- tom azonban rögzíteni: saját közösségeik ügyében a világi vezetés nem bírálhatja fe- lül a rabbik vallási döntéseit, a Szövetség ve- zetésének csak annyi feladata van, hogy tisz- teletben tartsa, és minden feltételt biztosít- son a zsinagógák vallási életéhez. A vallásos zsidó világban végbemenő folyamatok azonban éppen azt jelezhetik számunkra, hogy nyitott gondolkozás mellett is meg lehet őrizni hagyományokhoz hű vallási közösségként a neológiát.

A MAZSIHISZ taghitközségeinek élet-ében a fentiekben tárgyalt nem jelentékte- len kérdés mellett azonban ma a fiatal zsi- dók, különösen a fiatal zsidó családok meg- szólítását, a vegyes házasságok „kezelésé- nek” ügyét és a jelenleginél magasabb szín- vonalú szolgáltatások biztosítását tartom elsődlegesen megoldandó problémának. Nyitottan a változó világra!

tosan hírt ad a zsidó világnak a kérdéssel kapcsolatos híreiről, beszámoltunk ameri- kai és izraeli ortodox zsidó női vallási veze- tők beiktatásáról, megemlékeztünk a világ

„MOST A ZSIDÓK LETTEK AZ »URAK«!”

Dina Porat, a jeruzsálemi Jad Vasem intézet történész csoportjának vezetője, az antiszemitizmus nemzetközileg ismert kutatója nemrég Budapesten járt. Gadó János beszélgetett vele.



Vajon miért vitatják olyan sokan Izrael nemzetállami létét, amikor egészen új nemzetállamok (pl. Szlovénia, Észtország) létezésével semmi bajuk nincs?

Ez valóban paradoxon. Egész sor olyan ország van, amely teljesen új a térképen. Van olyan csendes-óceáni szigetország, ahol összesen ötvenezeren élnek néhány kisebb szigeten. Van nevük, himnuszuk, alkotmányuk és egy szavazatuk az ENSZ-ben. Másfelől pedig van egy háromezer éves nép, amely nagyon jól látható módon jelen

van a világban, hatalmas mértékben járult hozzá a világ kultúrájához, művészetéhez, tudományához, stb., és a mai napig kétségbe vonják, hogy joga van-e saját államhoz. Nemrég elhunyt barátom, Robert Wistrich mondta erre, hogy a világ – még a nyugati világ sem, de az arab/izlám világ semmiképpen – nem emésztett meg egy nagy változást a történelemben. A zsidókat évszázadokon át dhimmiként tűrtek meg az iszlám világban, a keresztény világban alacsonyabb státuszuk volt, szellemi kapacitásukért becsülték őket, de nem tartották alkalmasnak politikai reprezentációra – és most hirtelen államuk lett. És hadseregük, még hozzá igen hatékony. *Sorsukat a saját kezükbe vették, s ezt a világ még nem tudta megemészteni.*

És mi annak az oka, hogy ezt ilyen nehezen képesek tudomásul venni?

Politikai és gyakorlati síkon a kérdés teljesen jogos: mi a különbség Izrael és – mondjuk – Észtország között? Végülis mind a kettő szabályos állam, nem? De ezen túl ott van egy szimbolikus és történelmi dimenzió, ami megnehezíti a zsidó történelemben bekövetkezett változás elfogadását. Egy példa, amit én átéltem – és persze sokan mások. 1967-ben, a Hatnapos háború kitörése előtt, sokan gondoltuk úgy, hogy van esélye annak, hogy az arabok eltörölnek bennünket a föld színéről. Aztán jött a nagy győzelem és a világ azt látta, hogy Jeruzsálem óvárosa és az összes keresztény és moszlim szent hely izraeli fennhatóság alá kerülnek. A Születés temploma Betlehemben, a Szent Sír templom Jeruzsálemben, az Al Aksza mecset a Templomhegyen. Fejre állt a világ. Hirtelen nekik kellett az izraeli hatóságokhoz járulni, ha kérni akartak valamit. Ez teológiai értelemben is földrendezés volt és érzelmileg is. *Hiszen a zsidókat mindaddig alacsonyabb státuszúaknak tekintették, most pedig ők lettek az urak!* Az olyan nemzetállamok, mint Szlovénia vagy Észtország, nem rendelkeznek ilyen dimenzióval.

De ezek az ön által említett dimenziók egyáltalán nem jelennek meg az Izraelről folytatott politikai diskurzusban.

Így van. Amikor az újságírók a megszállásról, a palesztinok emberi jogainak megsértéséről beszélnek, ez a dimenzió föl sem merül. Ugyanakkor tudattalanul nyilván befolyásolja őket.

Hadd emlékeztessenek itt arra, hogy 1967, a Hatnapos Háború előtt, amikor megszállásnak hírére sem hallották, arabok és zsidók között egyáltalán nem volt olyan jó viszony. Ez már akkor megromlott, amikor az 1920-as évek körül megindultak az arab nemzeti mozgalmak. 1921-ben volt az első pogrom. Aztán 1929-ben, Hebronban a következő. Aztán 1936-ban. A konfliktus tehát egyáltalán nem azzal kezdődött, amit ők megszállásnak neveznek. Egy újságírónak sokat kéne olvasnia, hogy mindezzel tisztában legyen.

Megszállásról beszélni azért is roppant pontatlan, mert a palesztin területeket A, B és C kategóriákra osztják. A C területek teljes palesztin ellenőrzés alatt állnak. Itt egyáltalán nincs izraeli katonaság, csakúgy, mint Gázában.

A megszállásról beszélő külföldi politikusok ezeket a különbségeket nem igazán érzékelik.

Nagyon finoman fogalmazott. Ha alkalmam van külföldi politikusokkal, újságírókkal beszélni, erre mindig felhívom a figyelmet. A jövő hónapban például egy panelbeszélgetésen veszek részt az UNESCO-ban. Nyilván megpróbálom majd cáfolni az ott elhangzott Izrael-ellenes vádakot. De újságírónak és politikusoknak is jóval könnyebb leegyszerűsítő képekkel dolgozni. Kevés olyan újságíró van, aki valóban képes árnyaltan látni a helyzetet. A legtöbben a könnyű munkát és a fekete-fehér képet szeretik, ahol Izrael a tettes, a palesztinok az áldozatok. Amikor az emberi jogok megsértéséről beszélnek, egyáltalán nem veszik figyelembe, hogy mi történik a Közel-Keleten Izraelen kívül. Szíriában, Irakban, Jemenben katasztrófák és tragédiák követik egymást nap, mint nap. Ezekhez képest szinte semmi az, ami Izrael körül történik.

És mi ezeknek az érveknek a hatása egy külföldi politikusra vagy újságíróra?

Néha annyira beássák magukat a lövészárkaikba, hogy minden érvelés hiábavaló. De néha, ha a másik fél nyitott és van elég időnk, ha ellátogatnak a Tel-Avivi Egyetemre vagy a Jad Vaseembe, akkor a helyzet nem reménytelen.

A nemzetközi, elsősorban baloldali beállítottságú média tudósításaiban gyakran nem nehéz észrevenni a mélyről jövő zsidóellenes elfogultságot. Ugyanakkor zsidó és izraeli részről nem nagyon hallani az ellenérveket, amelyek erre rámutatnak.

Ezt én is meg tudom erősíteni. Mondok egy extrém példát. 2001 szeptemberében az izraeli külügyminisztérium delegációjával Durban-ben voltam, azon a hírhedt antirasszista tanácskozáson, ami gyakorlatilag Izrael-ellenes népünnepélybe csapott át. Itt a különböző termekben zajlottak a tanácskozások, a folyosón pedig egy tévékészülék folyamatosan közvetítette a híreket. Akkor éppen egy jeruzsálemi merényletet lehetett látni: felrobantottak egy buszt, rengeteg volt a halott és a sebesült. Én ott álltam, remegtem az izgalomtól, hogy mi van a fiammal, aki éppen Jeruzsálemben volt (és egy évvel később valóban megsebesült egy merényletben), az egyik teremből pedig kilépett Amr Musza, az akkori egyiptomi külügyminiszter. Észrevette a névkártyámon az izraeli zászlót, odarohant hozzám, és ordítani kezdett, hogy visszhangzott tőle a folyosó: „Gyilkosok, gyilkosok!” Ez tényleg a valóság kifordítása volt. És az antiszemitizmus veleje valóban a kifordítás: tudjuk például, hogy egy zsidó, vallási okból, nem érint meg egy disznót. A középkorból mégis számtalan ábrázolás ismert, ami a zsidók és a disznók közötti obszcén testi kapcsolatot ábrázolja. Zsidó nők disznót szülnek és hasonlók. Vagy a vérhez való viszony, aminek ennek ábrázolása pont az ellenkezője a valóságosnak: a zsidókat a vér evésével vádolják, holott ezt a törvényeink a legszigorúbban tiltják.

Én éppen azt hiányolom, hogy minderre izraeli illetve zsidó részről nem mutatnak rá élesen.

Az Izrael ellen indított háborúk sikertelensége után az arabok felhagytak azzal a törekvéssel, hogy katonailag legyőzzenek bennünket: ehelyett *jogi és propaganda háborút indítottak, a delegitímáció eszközeihez folyamodtak* a politika, az újságírás és társadalmi média területén. És ezen a téren sikeresek. Úgy érzem, mi Izraelben mostanában kezdjük ezt tudomásul venni és ellenlépéseket tenni. Így például az Izrael-ellenes bojkottmozgalom, a BDS téren több sikerünk is volt a közelmúltban, és ez folytatódik. Igaz, ezek a sikerek inkább szimbolikusak, látványosak, kevésbé gyakorlati jelentőségűek. Ezzel együtt úgy látom, kezdjük összeszedni magunkat, és szembefordulunk ezzel a jelenséggel. Ugyanekkor ez roppant nehéz, mivel 56 izlám ország van, és ezek közül sokan komoly összegekkel, erőfeszítéssel, tehetséges emberekkel törekednek arra, hogy legyőzzenek bennünket – nem háborúban, ahol kudarcot vallottak, hanem más területeken.

Az arab és az iszlám világban mi az általános felfogás a Holokauszttal kapcsolatban?

Az iszlám világ hatalmas és sokféle, így általános felfogásról nem beszélhetünk. Figyelmébe ajánlom Meir Litwak: *From Empathy to Denial* című kiváló könyvét. A címében a válasz az Ön kérdésére. Az iszlám világ kezdetben mutatott némi empátiát az üldözött zsidók iránt, de a 30-as években *a függetlenségre törekvő arab nemzeti mozgalmak Egyiptomban, Irakban már erősen náci pártiak voltak*. A jeruzsálemi mufti számos alkalommal látogatott Berlinbe és Rómába. Hitlert arról győzködtte, hogy dél felől támadva foglalja el Palesztinát.

Szíriában, Irakban, Jemenben katasztrófák és tragédiák követik egymást.

Akkor tulajdonképpen miféle empátiáról beszélhetünk?

1945 után volt némi empátia a Holokauszt áldozatai iránt, de ez fokozatosan helyt adott két álláspontnak. Az egyik szerint volt ugyan Holokauszt, de ezt most az izraeliek érvként használják saját politikájuk alátámasztására és arra, hogy másokat elnyomjanak, például a palesztinokat. A másik felfogás szerint Holokauszt nem volt, ezt a zsidók találták ki és arra használják, hogy másokat, így a németeket zsaroljanak vele és több pénzt, fegyvert, stb. csikarjanak ki tőlük. Ugyanakkor vannak olyan hangok is, amelyek ezeket cáfolják és azt mondják, hogy igenis volt Holokauszt. Izraeli arabok már több küldöttséget menesztettek Auschwitzba. Így például Názaretből több delegáció is járt ott. Volt köztük néhány arab Kneszet-képviselő. És amikor visszajöttek, azt mondták, hogy most már jobban értik, miről van szó. Van tehát többféle attitűd.

Melyik a legelterjedtebb?

Nehéz megmondani, de talán az, amely szerint volt ugyan Holokauszt, de ezt a „világ zsidósága” kihasználja a saját céljaira.

Mennyire hatékony ebben a médiaháborúban a diaszpóra zsidósága, az Izraelen kívüli nagy zsidó szervezetek?

Nos, egyelőre ők sem túl hatékonyak, de ők is most szedik össze magukat. Említeném az amerikai campusokon fellépő zsidó diákok példáját. A helyzet ott igen rossz: rendszeresen támadásoknak vannak kitéve, nem engedik meg nekik, hogy demokratikus jogukat gyakorolják. Az egyetemeken működő palesztin és arab diákszervezetek megpróbálják a zsidók részvételét korlátozni a különféle egyetemi fórumokon, mondván, hogy a zsidóknak politikai céljai vannak, mert Izraelt támogatják. Ez ellen két eszközzel próbál fellépni a zsidó közösség. Az egyik, Amerikában nagyon fontos: a jog. Egyebek közt olyan törvényeket próbálnak elfogadtatni, amely védi a szólásszabadságot és a zsidó diákokat is. Most ez a folyamat zajlik: zsidó diákok igyekeznek az egyetemi szabályokra, a helyi és az országos törvényekre támaszkodva érvényesíteni jogaikat, és fenntartani státuszukat. Fiatal izraeliek szervezeten keresik fel az amerikai campusokat. Nathan Sharansky, a Jewish Agency vezetője szervezi ezt a folyamatot.

Ezeket a diákokat gyakran megfélemlítik.

Igen. Sokan közülük nem is mernek kiállni zsidóként. Az én fiam, aki a jog professzora, a sabbatical évét San Diego egyetemén töltötte, ahol a neve és az izraeli mivolta fel volt tüntetve az ajtaján – ahogy ez szokás. És a nevét minden második nap letépték az ajtóról. Az egyik terület tehát a jog, a másik pedig a szervezetek. A nagy amerikai szervezetek, mint a WJC, az AJC, az ADL igyekeznek javítani a helyzeten, de azt hiszem, ez a munka nem eléggé összehangolt. Ezek a szervezetek inkább versengenek ezért a feladatért, az ezzel járó figyelemért, költségvetésért, a kapcsolatokért.

Balázs Gábor

SZEMÉREME ÉS KÓSER NŐI POLITIKA

A Jáél történet „betérítése”

A bibliai Bírak könyve Izrael törzseinek számos háborújáról beszámol, és e hadi krónikák között találjuk azt az esetet, amikor Sziszera (vagy a név ismertebb formájában: Sisera) és serege megtámadja Izrael fiait, akik az Örökkévaló által választott két vezetőjük, Bárak és Debóra segítségével legyőzik őket. A menekülő Sziszerát egy vélhetően nem zsidó nő, Jáél, sátrába hívja, elaltatja, megöli, majd Izrael fiainak kezébe adja a holttestet.¹ Noha a bibliai szövegben legfeljebb homályos utalások szintjén jelent meg a lehetőség, hogy Jáél elcsábította Sziszerát, a rabbinikus források számos erotikus részlettel gazdagították a történetet. A Szombat tavalyi „női számában” felhívtam rá a figyelmet, hogy „Jáél története értelmezésének különös érdekessége, hogy a talmudi bölcsek egy a bibliai szövegben legfeljebb csak sejtetés szintjén jelenlévő erotikus elemet szándékosan explicitté tettek”².

Ezúttal a nők lehetséges, az Ókor zsidó társadalmában is elfogadott politikai szerepvállalásával kapcsolatban egy másik interpretációs stratégiát szeretnék bemutatni. A zsidó és a protestáns bibliai kánonnak ugyan nem képezi részét Judit könyve, de a katolikus Bibliában helyet kapott³ ez a valószínűleg valamikor az i.e. 4. és i.e. 2. század között, feltehetően eredetileg héberül írott, de csak görögül fennmaradt könyv, mely sok szempontból olyan következetesen készíti el a Jáél történet



elemeinek „kóser” verzióját, hogy ezt nehéz lenne a véletlennek tulajdonítani.

Judit könyve természetesen nem pusztán a Jáél narratívát „kikószerző” értelmezés, hanem önálló történetet mesél el. Nebukadnecár, Assíria királya hadvezérét, Holofernést hódító hadjáratra küldte. A Jeruzsálem felé vezető utat a megerősített zsidó erődvárosok, többek között Betulia⁴ védték. Áchior, az egyik kánaáni-ta nép, az ammoniták hadvezére figyelmeztette Holofernést, hogy mindaddig nem tudja legyőzni a júdeaiakat, amíg azok hűségesen szolgálják Istenüket. Holofernész ezzel együtt az ostrom mellett döntött. Amikor Betulia lakóinak vízkészlete elfogyott, úgy döntöttek, megadják magukat, ám ekkor színre lépett Judit, a szép, fiatal, gazdag és megkérdőjelezhetetlen erényű özvegy, aki felajánlotta, hogy átmegy az ellenség táborába, és elveszejtí Holofernést. A hadvezért lenyűgözte Judit szépsége és bölcsessége, s annak reményében, hogy sikerül meghódítania, meghívta a sátrába egy lakomára. Ám annyi bort ivott, hogy elaludt, Judit pedig álmában levágta a fejét, majd visszaszökött

Betuliába, ahol a levágott fejet a városfalra tűzték, s ezt látván a rémült asszír seregek elmenekültek.

A következőkben a két női hős történetének összehasonlításán keresztül amellet fogok érvelni, hogy az ókori zsidó társadalom egyértelmű férfi dominanciája ellenére, bizonyos esetekben megvolt a lehetősége annak, hogy a férfi szerzők pozitív nemzeti és politikai szerepet tulajdonítsanak a közsférában aktív női hősöknek is.

Yael Shemesh, a kiemelkedő izraeli Biblia-kutató részletesen összehasonlította a két történetet, és véleménye szerint Judit története három fő területen hivatott „kijavítani” Jáél tetteinek krónikáját.⁵

A nemzeti hős szempont

A „kijavító interpretáció” első fontos megnyilvánulását akkor látjuk, ha a két hősnő cselekedeteit a népi identitás és a politika szempontjából megközelítve vizsgáljuk.

Míg Jáélról a narrátor szinte semmit nem árul el, még

Artemisia
Gentileschi
(1593-1653):
Jáél és Sisera

népi hovatarozásáról sincs biztos információnk, noha csaknem bizonyosnak tűnik, hogy Jáél nem zsidó, addig Judit – akinek már neve is beszédes (jelentése zsidó nő) – családfáját az elbeszélő Izrael ősatyáig (akit bizonyára nem véletlenül nem a szokásos Jákob néven említ) vezeti vissza.⁶

A származásnál fontosabb szempont, hogy Jáél szerepe a háborús győzelemben annak ellenére sem kiemelkedően fontos, hogy Debóra próféta az ő dicséretét is zengi győzelmi dalában⁷. A dicsőség oroszlánrésze azonban egyértelműen Izrael Istenét és Bárakot, a hadvezért illeti. Jáél csak a katonai győzelem után jelenik meg a színen, és Izrael fiainak dicsőségét csak tetőzi azzal, hogy elveszejti az ellenség fővezérét, Sziszterát is. Sőt, úgy tűnik, mintha Jáél szerepe elsősorban az lenne, hogy büntesse Bárakot, aki korábban nem bízott eléggé az Örökkévaló segítségében, hogy Debóra jóslatának megfelelően elvegye tőle a győzelem betetőzését azzal, hogy az ellenség fővezére egy nő kezétől esik el.⁸ Ezzel szemben Judit hozzájárulása a győzelemhez döntő. Sőt, valójában egyedül Judit dönti el a háború sorsát, hiszen a seregek között valódi csatára Holofernéz halála miatt nem kerül sor. Jáél esete inkább azt mutatja, hogy a Seregek Istene bárkit – még egy jelentéktelen nem zsidó nőt is – a győzelem eszközül választhat, míg Judit annak a példája, hogy egy bölcs, bátor és mindenekelőtt istenfélő zsidó nő a nagypolitikában is döntő szerepet kaphat, és valódi nemzeti hőssé válhat.

A vallási szempont

A különbségek második nagy területe a valláshoz, pontosabban Istenhez és a parancsolatokhoz való viszony. Jáél Istennel való kapcsolatáról semmit nem tudunk meg (például nem imádkozik segítségért kockázatos terve megvalósításához). Mivel valószínűleg Jáél nem zsidó, nem meglepő módon arról sem kapunk információt, hogy a Tóra parancsolatait megtartja-e. Jáél feltehetően azért segít Izrael népének a győzelem megszerzésében, mert fel akarja újítani a férje által megszegett szövetséget Izrael fiaival, ami tekintve, hogy éppen győzelmet arattak az ellenség felett, nehezen tekinthető tisztán altruista vagy vallási motivációnak.

Ezzel szemben Judit könyve – majdnem a túlhangsúlyozásig – gazdag a hősnő vallási életére vonatkozó információkban. Judit életmódja az aszkézishez közelítően buzgó, megkérdőjelezhetetlen a szemérmessége és a ragaszkodása a Tóra parancsolatainak betartásához⁹, még az ellenség táborában is gondosan ügyel a kósersági szabályok betartására¹⁰ és szinte mondani sem kell, hogy a döntő pillanatokban Isten segítségé-

ért fohászskodik.¹¹ Nem nehéz belátni, hogy Judit alakja vallási szempontból sokkal alkalmasabb a példamutatásra, mint Jáélé.

A szexuál-etikai szempont

A bibliai irodalomban fogalmi szinten nehezen elválasztható egymástól az erkölcs (különösképpen a szexuál-etika) és a vallás szabályrendszere, de Yael Shemesh szerint mégis külön kezelhetjük a két történet szexuál-etikai üzenetét. Shemeshnek abban mindenképpen igaza van, hogy a házastársi hűséget a nem zsidó nőktől is elvárták, de ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a nem zsidó nőket a bibliai történetekben gyakran tekintik olyan csábító erők jelképeinek, akik letérítik Izrael fiait a magasabb rendű – azaz a Tóra parancsaiból következő – szexuális morál útjairól. Jáél történetében igaz, hogy rejtett formában, de vannak az esetleges szexuális kapcsolatra utalások, ezzel szemben a Judit történet szerzője mindent megtesz azért, hogy kétség se férhessen a hősnő feddhetetlenségéhez erkölcsiével kapcsolatban, és határozottan leszögezi: „Amint igaz, hogy él az Örökkévaló, aki megoltalmazott utamon, tekintetem rászedte ugyan ezt az embert, a vesztére, de azért nem követtem el bűnt, nem szennyeztem be és nem gyaláztam meg.” (Judit 13:16) Szinte magától értetődő, hogy ha a Judit történet tényleg a korábbi narratíva kiköszörlésének tekinthető, akkor ezen a területen különösképpen kíváncsi volt a gyanú eloszlatása a hősnőre illetően. (Érdeemes megjegyezni, hogy a Judit és Holofernéz történetet feldolgozó festőket nem „győzte meg” a szöveg, és számos olyan képi értelmezést találunk, amely explicit módon utal arra, hogy Judit a testét használta Holofernéz elcsábításához.)

A háború etikája

Véleményem szerint (egy Shemesh által nem említett) negyedik területen, a háború etikájában is megfigyelhetünk egy fontos „kijavító” elemet. A háborúval foglalkozó erkölcsi témájú írásokban elfogadott a *ius ad bellum* és a *ius in bello* fogalmainak megkülönböztetése. Az első terület azt vizsgálja, hogy erkölcsi szempontból mikor igazolható egy háború megvívása (azaz mikor jogos egy háborúban való részvétel), a második terület pedig azzal foglalkozik, hogy mik az erkölcsös hadviselés és a hadijog szabályai, amelyek minden esetben – még egy igazságtalannak tartott háborúban is – kötelezik a hadviselő feleket. A *ius ad bellum* szempontjából nincs különbség a két történet között, hiszen – a bibliai narrátor szerint – Izrael fiai mindkét esetben jogos, honvédő háborút folytattak. Noha Sziszera min-

Külön
kezelhetjük
a két történet
szexuál-etikai
üzenetét

denképpen negatív szereplő a történetben, de Jáél cselekedeteivel kapcsolatban mégis számos morális fenntartásunk lehet: férje szövetségesének szállást és védelmet ajánlott, majd a vendégjogot megsértve a félrevezetett (és az adott helyzetben semmilyen veszélyt nem jelentő) férfit álmában megölte. A bibliai szövegből úgy tűnik, Jáél a történet keletkezésének hadijogával teljes összhangban cselekedett; valószínűleg a Bírák könyvének szerzője szerint az ellenséggel szemben minden, a kíváncsú célhoz vezető eszköz megengedett erkölcsi szempontból.

A hellenizmus korában – amikor nagy valószínűséggel a Judit történet legalább egy része keletkezett – talán a hadviselési etikában is változás állt be. Judit cselekedete, a behatolás az ellenséges területre és a veszélyt jelentő személy elcsábítása a női bájak segítségével, majd ezt követően annak likvidálása, inkább többé, mintsem kevésbé elfogadott napjaink titkosszolgálati hadviselésében is, különösen terroristákkal szemben. Összehasonlítva az alternatívával, ami egy véres, mindkét oldalon sok emberáldozatot követelő csata lett volna, nehéz belátni, hogy mi lett volna erkölcsi szempontból megfelelőbb eljárás, mint a nemzeti érdekekre komoly veszélyt jelentő agresszor megölése. Judit tehát a *ius in bello* szempontjából is „kijavítja” Jáél történetét.

A „kóser” verzió

Annak magyarázatául, hogy mi szükség lehetett Jáél történetének erotikus kiszínezésére a rabbinikus forrásokban, felvetettem, hogy „a Talmud korának férfi elitje számára kevesebb gondot jelentett annak a feltételezése, hogy egy női hős a jó cél érdekében elcsábít egy férfit, mint annak elfogadása, hogy egy nő betölthet nagy fontosságú politikai és harcászati szerepet anélkül, hogy ezzel szükségszerűen együtt járna a szexuális mermetlenség is”¹². A Talmud bölcsseinek egy része, úgy tűnik – a 21. századi olvasó számára valószínűleg kevésbé rokonszenves módon – minden különösebb fenntartás nélkül feláldozta Jáél „jó hírét”. A Judit történetet egy másik interpretációs stratégiaként is olvashatjuk: a történet nem egy korábbi történet hősnőjéről közölt az alaptörténetből ismeretlen részleteket, hanem reális történetként írta meg egy ideális hősnő alakját, aki a zsidó politikai élet meghatározó – és férfiakat is felülmúló – alakja lehet.



JEGYZETEK

- (Bírák 4:17-21)
- <http://www.szombat.org/hagyomany-tortenelem/szemerem-es-noi-politika-a-bibliai-jael-tortenetben>
- Online verzióban itt olvasható: <http://szentiras.hu/SZIT/Jud>
- A város neve lehet utalás Bét Élre vagy Bét Elohá-ra, mindkettő jelentése Isten háza, de elképzelhető, hogy a héber szűz [betulá] szóra utal, ami utalás lehet Judit megkérdőjelezhetetlen erkölcsseire.
- Írásomban az alábbi tanulmány gondolatmenetét követem: Shemesh, Yael: „'Ve lo ászá imichét letumá ulevoset' (Jehudit 13:16) – szipur Jehudit keszipur metáken leszipur Jáél ve-Sziszará”, *Shnaton: An Annual for Biblical and Ancient Near Eastern Studies*, 2005-2006, 159-177. o. A két történet hasonló elemeit lásd: ibid. 169-173. o.
- Judit 8:1
- Bírák 5:24-27
- Bírák 4:8-9
- Judit 8:5-6
- Judit 12:1-2
- Judit 9. fejezet és 13:4-7
- <http://www.szombat.org/hagyomany-tortenelem/szemerem-es-noi-politika-a-bibliai-jael-tortenetben>

Artemisia
Gentileschi:
Judit
és Holofernéz

TÁNCOLÓ CIRKUSZ- IGAZGATÓ

Simor Ágnessel beszélget Várnai Pál

Kulturális szervező, táncesztéta, előadóművész, a Teleki téri szefárd zsinagóga aktivistája. Nehéz lesz magázódnom vele, akit fiatalkora óta ismerek, s akit egy idő óta, „szefárd hercegnőnek” becézek. Apja, Simor András, költő, műfordító, szerkesztő, a latin-amerikai költészet kiemelkedő magyarországi népszerűsítője. Tavaly elhunyt édesanyja, Dobos Éva szintén költő és műfordító volt, nevéhez számtalan film és regény fordítása fűződik, legfőképp spanyol nyelvből. Szeretném ezt az interjút drága barátom, Éva emlékének ajánlani.

Szeretek
hozzám
hasonló korú
zsidó
fiatalokkal
együtt
dolgozni,
akik zsidó és
nemcsak zsidó
identitásukat
keresik



Ön Budapest egyetlen szefárd imaházának, a Teleki téri parányi zsinagógának a kutatója és munkatársa. Mit csinál ott tulajdonképpen és miért is?

2011-ben találkoztam a Teleki tériekkel, különböző projektek kidolgozásában segítetttem nekik. S hogy miért is kapcsolódom a Telekihez? Leginkább azért, mert úgy gondolom, hogy ez a saját lényem és közegem megértéséhez is tartozik. Bár magamat nem tartom valóságosnak, nem is tartok túl sok zsidó rítust, azért egy-egy ünnepet igen. Amúgy pedig nagyon érdekel mindenfajta jó kezdeményezés, az, hogy hogyan lehet egy civil szervezet munkáját segíteni belülről. Hihetetlen volt nekem a két Mayer testvérrel való megismerkedés, akikkel egymás szavába vágó beszélgetésekben egyszerre háromféle dologról is beszéltünk, ami nekem nagyon ismerős volt. Szeretek hozzám hasonló korú zsidó fiatalokkal együtt dolgozni, akik zsidó és nemcsak zsidó identitásukat keresik, s ez az együttlét a saját lényemet is segít megérteni. Különös véletlen, hogy pont ebben az időben került elő valami anyai családi történet: eszerint valamilyen szefárd ős is van a családban, ami vicces volt, mert a Teleki tér az egyetlen szefárd imaház Budapesten.

Fotó: Czírák Pál



Magyar-esztétika szakot végzett és azon belül a táncesztétikára specializált. Már a középiskolában foglalkozott színházzal, tánccal, versei is jelentek meg. Később a Tűzraktér nevű kulturális intézményt vezette, amíg azt a gyönyörű épületet el nem vették. Csodálatos hely volt, elvarázsolt az atmoszférája.

A központot, amelynek Tűzraktár majd Tűzraktér volt a neve, 2004-ben kezdtük előkészíteni. 2012-ig működött. Utána még több helyen, így Vízraktér néven a Király fürdőben is folytattuk. Alapvetően az volt fontos a számunkra, hogy legyen egy olyan közös tér, ahol a különböző művészeti ágak találkoznak, ahol a magunkban rejtőző sokféle energia egymásra tud találni, s ez ne csak egy hazai kis közeg legyen, hanem minden csápjával nyitott legyen a külföld felé. Sok zenei, tánc-, cirkusz- és más együttes érkezett külföldről Budapestre, amelyek vagy felléptek nálunk, vagy csak benéztek hozzánk. Külföldön jártamban, kulturális körökben meglehetősen ismert volt a Tűzraktér. Sajnos ez már csak kultúrtörténet, nem létezik. Pedig nagyon fontos, hogy sokféle művészeti, társadalmi és esélyegyenlőségi tevékenység találkozzon össze és számomra a legfontosabb az volt, hogy az általam és Balla Zoltánnal közösen irányított központ ezeket a hiányokat betöltse.

Dolgozik bábokkal, játékokat találnak ki és mutatnak be gyerekeknek és gyerekek részvételével. Sok különböző csoporttal dolgozik egyidejűleg.

A drámapedagógia is olyan terület, amit tanultam és ami fontos a számomra. A másik művészeti ág, amellyel szinte kamaszkorom óta foglalkozom, a tánc. Természetesen a kortárs tánc is, de ennél sokkal jobban érdekel a Butoh tánc, ami egy japán technika vagy filozófia. Úgy 15 éve találkoztam vele először és folyamatosan tanulom. Többször jártam Japánban, ahol nagyon sok mesterrel dolgoztam együtt. Ez egy olyan formanyelv, ami az emberi lét határait keresi, miközben mégis csak reagál a társadalomra. Ez az ázsiai vonal ugyanolyan fontos volt számomra, mint a latin-amerikai, amely kora gyermekkorom óta meghatározza egész életemet. Azután valahogyan eljutottam a cirkuszig. Nekem mindig az a legnehezebb, hogy meghatározzam önmagam. Általában az történik, hogy elkezdek valamit csinálni, és amikor az nagyon izgalmas és jól működik, akkor valahogy megszakad, sokszor külső okból, vagy társadalmi változások miatt és olyankor csinálok valami egészen mást, ami ugyanannyira érdekel, és amibe valahogy bekapcsolódnak azok a dolgok, amelyeket odáig csináltam.

Simor Ágnes
„vertikális tánca”



Foto: Mayer András

Nagyon jó eljutni kis falvakba, ahol a helyiek kevés előadást láthatnak

A bohócokkal Madridban ismerkedett meg.

Kulturális menedzserként, mozgásszínházzal és táncal dolgoztam ott egy szervezetenél, de már 2010-től készítettem olyan előadást, amelyben az új cirkusz is megjelenik. Spanyolországban részt vehettem az ottani Carampa cirkuszi egyetem képzésén, s akkor kezdtem foglalkozni a levegő akrobatikával. Magasban lenni és levegőben, az mindig is nagyon vonzott. A Fővárosi Nagycirkuszban csináltunk is cirkuszi előadókkal egy közös fellépést.

Meglepődtem, amikor hallottam, hogy falra mászik.

A vertikális tánc egy cirkuszi műfaj, a levegőben függesztve a falra merőlegesen lehet mozogni. Nagyon élveztem, amikor megtanultam.

Nekem már ezt hallani is tériszony. Úgy tudom, vidéken is tartanak előadásokat.

Igen, a társulatommal, a Simorág Tánccirkusszal. Nagyon jó eljutni kis falvakba, ahol a helyiek nagyon kevés előadást láthatnak. Ez része annak a munkánknak is, hogy hogyan lehet a vidéket és a várost összekötni.

Amikor gyerekeknek játszanak, ők csak nézőként vannak jelen?

Cirkuszképzést is tartok gyerekeknek és vezetek egy nyomozó játékot is, Detectivity néven, amit barátokkal csinálunk. Ez leginkább a drámapedagógiára hasonlít. A gyerekek számára ezt összekapcsoljuk a színházzal, némi cirkuszt is belecsempészünk. A hétvégén négy vagy öt gye-

rekcsoporttal foglalkozom. Nem az a fontos, hogy a gyerekek felmegy-e a színpadra vagy nem. Ha olyan történetet látnak, amit be tudnak fogadni, akkor ezt már az előadás alatt is mesélik egymásnak. Imádom, amikor a gyerekek bekiabálnak, belebeszélnek az előadásba.

Ezt kislányán, Rózán is kipróbálja?

Rózával az első élmény az volt, amikor másfél éves korában egy előadást próbáltunk és egyszer csak azt láttam, hogy Róza fél lábon áll úgy, hogy a másik lábát mindenáron a háta mögé vigye, miközben folyton esik. Rájöttem, hogy a mérlegállással kísérletezett, holott még járt tanult. Róza nagyon szereti a cirkusz képzést, és minden héten eljön velem. Jelen van az Ozora fesztiválon is, ahol minden előadást végignéz.

Milyen az az Ozorai Fesztivál?

Jöjjön el egyszer, nagyon szívesen látnám. Ez egy nagyon sokszínű nemzetközi szabadfesztivál, ahol én a tánc-, a színház- és a gyerekprogramokat szervezem. Olyan hely, ahol az emberek alapvetően boldognak érzik magukat. A Fesztiválnak van egy kézműves része is, amit a gyerekek nagyon élveznek.

Korábban beszéltünk a Gläser Jakab Emlék-alapítvány által működtetett Teleki téri zsinagóga közösségi tevékenységéről. Arról viszont nem, hogy milyen nemzetközi kapcsolataik vannak külföldi zsidó közösségekkel.

Pont most készülök Berlinbe, hogy az ott lévő kis zsidó közösségek munkájával megismerkedhessem. Egy olyan ösztöndíj programot nyertünk a Telekivel, amivel két év alatt különböző országokba juthatunk el és belülről ismerhetjük meg az ottani kulturális vagy zsidó közösségeknek a működését. Ezek nemcsak rövid látogatások lesznek, mert minden közösségnél eltöltünk majd pár napot.

Érdekesnek hangzanak az esélyegyenlőségi játékaik is.

Ezt a Norvég Civil Társadalmi Alap kezdeményezte. Összehívtak egy csomó civil szervezetet, hogy közösen dolgozzunk és gondolkozzunk azon, hogyan lehetne esélyegyenlőségi témákba interaktívan bevonni az embereket. Összeraktunk egy nyomozójátékot, amelyet Zónának hívunk. Ez a játék mindenfajta gyűlöletkeltés ellen szól. Indirekt módon, szinte észrevétlenül vonja be az embereket egy diszkrimináció ellenes játékba.

Nem szélmalomharc ez a sokféle próbálkozás a mai, nem nagyon kultúrapárti világban?

Volt idő, amikor a Tűzraktér körüli botránnal tele volt a sajtó és én egyáltalán nem sajnálom, hogy most kevesebb szó van rólunk. Igaz, előadásaink meghökkenítő elemei miatt ma is időnként szerepelünk a híradókban. De ez nem is fontos sokszor a valódi megértéshez, vagy a kultúra terjesztéséhez, hanem az, hogy a hatás eljusson a másik emberhez. Hogy legyen valami más is, ami kifejezi a közös értéket.

Földes Györgyi

NŐTÖRTÉNETI FORRÁSANYAG

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni Naplójáról

Borgos Anna a nyugatos írófeleségekről – bár igaz, egy szűk nemzedékkel idősebb „sorstársakról” – szólva leszögezi, „írófeleségnek lenni a múlt századelőn egyfelől lehetőséget nyújt a hagyományos nemi és kulturális szerepek meghaladására, másfelől olyan kényszerpályát is, amely végső soron e szerepek konzerválását is eredményezte”. Írófeleségnek lenni nem más, mint köztes mezsgyén tartózkodni, közvetítőnek lenni, mint ahogy a korban az értelmiségi nők általában ebbe a szerepbe kényszerültek.¹

A napló

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni 1935-től 1946-ig vetette gyorsírással papírra Radnóti Miklós és saját életének legapróbb mozzanatait: szerelmüket, házasságukat, munkájukat, nagyon intenzív társasági jelenlétüket, franciaországi utazásaikat, gondjaikat, s természetesen arról is beszámol, ahogy megélte a második világháborús éveket, férje munkaszolgálatait, majd halálát. A naplót azonban önálló szöveggként is vizsgálhatjuk, hiszen fontos adalékokat nyújt a korabeli szellemi, kulturális, művészeti életéről, s nem kevésbé érdekesnek tűnik fel, mint nőtörténeti forrásanyag. Jelen írás ez utóbbi, azaz gender szempontból tekinti át a két nagy kötetet: egy baloldali értelmiségi nő, írófeleség és alkotótárs történeteként olvasva.

Fanni főként időskori önmaguknak írt, belső használatra, azért, hogy később is lássák, mi történt velük fiatalon – de az idők során felismerte, szövege kordokumentummá vált. Eleinte fegyelmezetten, napi rendszerességgel vetette papírra a történeteket, később, a körülmények megváltozásával, a háború előrehaladtával már ritkábban, – ettől viszont a napló, mint elbeszélés feszesebbé, koncentráltabbá vált.²

Nőiség és aktivitás (illetve az aktivitáshoz járó nyilvános-

ság) egymást kizáró fogalmak, ha a két nemhez hagyományosan társított, bináris oppozícióban álló tulajdonságokra gondolunk: aktivitás, fantázia, produkció a férfiaknál, passzivitás, imitáció, reprodukció a nőknél. A saját magára kiszabott feladat, naplót vezetni a mindennapokról is jól illeszkedik a konvencionális női-férfi szerepek és az ehhez rendelt szinterek keretébe, hiszen bár a költő is vezetett naplót, az inkább alkotói naplónak számított, s benne Miklós olyan tevékenységeket és gondolatokat vetett papírra, melyek így vagy úgy megjelennek a nyilvánosság terében is – szemben az otthon szférájával, a hétköznappal, melyekről beszámolni így tehát a feleség feladata lett.

Persze ez nem ilyen egyszerű, csak a naplóírásra vonatkozik, s nem is a férj határozott óhaja. A költő maga meglehetősen nyitottnak tűnt a feminizmus iránt, s voltaképpen már magyar szakdolgozatában is feminista irodalomkritikát művelt. Ebben az újszerű bölcsészdoktori értekezésben (Kaffka Margit munkássága a korban feldolgozatlanak számított), Radnóti a következőket fejtette ki: „Az aszsonyosság nála, mint az emberi elnyomatás félelmetes szimbóluma jelenik meg (...) Addig nem lehet emberiségről beszélni, míg egyik fele nem él emberi fokon s az emberiség rablógazdálkodást űz, míg a nők a kiskorúságban lekött erőket az élet számára nem hasznosítja”.

Tanulás, képzettség, munka

Fanni édesapja, Gyarmati Dezső a Parlament gyorsíróiskoláját vezeti, és saját szakiskolát is nyit, ahol Fanni gyorsírást tanít. A Mária Terézia Gimnázium elvégzése után talán azért nem megy a bölcsészkarra, csak Tanítóképző Főiskolára, mert előre tudja, hogy apjánál fog elhelyezkedni, s döntésének oka lehet az is, hogy Radnótit szeretné segíteni az alkotásban. Fanni, akit az irodalom mellett főként a nyelvek – francia, angol, orosz – érdekelnek, később, a háború után el is végzi a francia szakot, ez a diploma szüksé-

A költő maga meglehetősen nyitottnak tűnt a feminizmus iránt

geltetik később ahhoz is, hogy a Színház- és Filmművészeti Főiskolán taníthasson. Ekkor azonban még leginkább hobbiként űzi a nyelvtanulást, amely „nem a napi robot, és nem szenvedő energia-elhasználódás”.

De azért volt ebben egyfajta történelmi determináció is. Ennek megértéséhez egy rövidke kitérő: Gyáni Gábor tanulmányában³ utal arra, hogy a századfordulón az „úri” családokban még szinte tiltott volt a nők munkába állása, jelentős presztízsvesztéssel járt, bár a polgári középosztály körében már létezik az emancipált nő társadalmi típusa is. Az értelmiségi lét csak a tanítónői pályán elérhető a nők számára, amely ekképpen fontos női emancipációs lehetőséggé válik, 1896-tól viszont az egyetemek – legalábbis az orvosi és a bölcsészkar – kapui is megnyílnak előttük. Szintén fontos, hogy a modernizációval a zsidó női szerepek is változásnak indulnak. Bár a háziasszonyi szerepkörből való kilépés első jele a karitatív tevékenységek és a jótékonykodás megjelenik, a századforduló tájképe ezek a lehetőségek is szűkösen bizonyulnak, a nagyvárosi, polgári származású nők tömegesen a felsőoktatás felé veszik az irányt: Az 1896-ot követő évtizedben a budapesti női egyetemi hallgatók 48,6 százaléka zsidó, a zsidó férfiak aránya pedig „csupán” 29,5 százalék.⁴ Ámde az első világháborút követő konzervatív visszarendeződés (és radikalizálódás) visszaveti ezt a folyamatot, tehát – személyes választásain túl – Fanni már mint nő és mint zsidó is akadályokba ütközhetett. Mint tudjuk, már Miklósnak is a *numerus clausus* miatt kell Szegegre, s nem a pesti egyetemre járnia, ám nőként még nehezebb volt a bejutás: ezen 1920-as rendelkezés is egy olyan beadványra válaszként született, amely eredetileg a női egyetemisták számának jelentős csökkentését célozta – aztán ezt a „problémát” egy 1918-as rendelet visszavonásával megoldották, a *numerus clausus* pedig inkább faji, vallási, etnikai síkra helyezték át.⁵

Mindennapi élet, nemi szerepek

Fanni sajátosan pozicionálja magát a kapcsolatban, mintha egyszerre rendelődne alá férjének, akarná magának a műszalét köztes státuszát, és szeretne alkotótárrá is válni.

Vagyis egyfelől mindent annak rendel alá, hogy férje költői pályáját segítse: az anyagi kereteket megteremtendő rengeteget dolgozik (ami nem azt jelenti, hogy Radnóti eleve elutasítja a közvetlen pénzkeresésre irányuló feladatokat, csak Fanninál sokkal szórványosabb jelleggel végzi ezeket: helyesírásozókat tart, úgynevezett diákfélórában beszél irodalomról a Rádióban, óradíjas bér munkát végez ismerősök-nél.) Fanni estéje is fárasztó, hiszen munka után hol előadóestre, hol vendégségbe kíséri férjét, vagy éppen barátokat fogad egészen az éjszakába nyúlóan. Az intenzív társasági aktivitás persze közös életüknek része, s szórakozás a számára is, csak elképzelhető, hogy az ő polgárabb életvitele mellett nem minden napra szervezne programokat; ám ezek

a kimozdulások fontosak, a költői marketing részét képezik. Érezhető a naplóból, hogy Fanninak ellentmondásosak az érzelmei e szereppel kapcsolatban. Egyfelől veszekszik Miklóssal, mert hagyja magát kiszolgáltatni,⁶ ám megvédi a szüleiével való vitában. Vagy ezt írja pár nappal előbb, amikor négy órát tanít délelőtt, négy órát délután, s a kettő között Hevesi András diktál neki: „Iszonyú rablógazdálkodás ez magammal. Ezért öregszen ilyen rohamosan és korán, és amellet teljesen hiábavaló ez, mert ki tudja, megtarthatom-e az iskolát, és mihez fogok akkor. Tanulni mást ezek alatt az évek alatt nem volt időm. Öreg leszek már ahhoz, hogy munkához fogjak később, esetleg évek múlva, irodában. Rémes ez a bizonytalanság, rémes.” (1938. január 13.) Tudatosan reflektál saját „kiszolgálói” szerepére is: „Milyen szerencsétlen természetem is van, hogy öröklődött ez rám anyai ágon, már a nagyanyám is ilyen volt. Ilyen segítő, tevékeny kiszolgálója a férjének, és ugyanakkor elégedetlen emiatt. Elégedetlen az életformájával, és elégedetlen volnék, ha úgynevezett gondtalan polgári életformába lennék belekényszerítve. Sehogy sem bírom maradéktalanul élvezni a meglévő jókat, folyton rág és rág az aggodalom, mi lesz ezután.” (1938. jan. 23.)

Radnótit mindentől megóvni akarja, ennek egyik jellemzője, szinte parodisztikus jelene, amikor egy téli, viharos éjszakán kezét alvás közben is Miklós fölé tartja, ha esetleg a szélről lezuhanna az ágy fölé függesztett könyvespolc – ugyanakkor annak a legkisebb náthájakor is érezhető minden betegséghez való sajátos viszonya, a leküzdhetetlen undor és az ápolói szerep elutasítása.

Saját oktatói munkája mellett a férje és más írók számára is folyamatosan gépel, s nyersfordításokat is készít, sőt, Majakovszkij *Forma és világnézet* című munkáját magától fordítja le, hátha lesz Radnóti számára felhasználható rész benne. Amikor 1938-ban a Cserépfalvi a *Meredek út* kiadására készül, az üzleti tárgyalásokba Fanni is beszáll. Legkomolyabb feladata az előolvasás, Miklós ugyanis Fanni véleményére, esztétikai értékítéletére, kritikájára, akár javításaira feltétlenül számít, ebben az értelemben a feleség már-már alkotótársként jön szóba. Ehhez képest meglepőnek tűnhetnek önkínzásai is, saját passzivitásának elismerése, például amikor furcsa módon az igazi értelmiségi attitűdöt, a művészetek iránti érzékenységet rója fel magának, amit a tudományos és művészi rendszeresség, elhivatottság és tehetség ellentétének lát: „Ezek a nők hogy csinálták? Keményen, összeszorított szájjal gürcölték végig az egyetemi éveket, és elzárkóztak minden külső világbeli kísértés elől, ami érdekességben kísértette meg őket, és amire én nem vagyok képes. Ha jönnek az új folyóiratok, én bizony elolvasom őket, és mindenből egy csipetet felveszek, ami érdekel és verseket olvasok, és képeket nézek, és mindenfelé szippantgatók, és végül semmiből semmi hasznom nincs. Szerencsétlen természet. Felületes, lusta...”⁷

De ennek az áldozatnak bizonyos értelemben megvan az ára is: nagyon határozottan megköveteli, hogy a másik ol-

Fanni már
mint nő
és mint zsidó is
akadályokba
ütközhetett

dalon, a férfi részéről mennyiségét és minőségét tekintve meglegyen a teljesítmény, megszülessen a líra.

S vannak nagyon különös elvárásai is: Miklóst szinte naponta szemrehányásokkal illeti. Állandóan szidja férjét, hogy kopaszodik, hogy sovány, hogy nem sportos, hogy görbe, hogy „nyomott kis zsidó”, s hogy nem jó a hangja – s saját külsejét tekintve is állandóan elégedetlen, már huszonnégy éves korában is kínozzák az öregedés vélhetőleg csak saját maga által érzékelt jelei: „Egész napi fekvés után a jobb szemem alatt mélyebbek és sűrűbbek a ráncok, mint eddig. Rettenetes csapás ez, 25 éves koromra kell ilyen arcot viselnem, ami másnál legfeljebb 30 éves korban jelentkezik csak.”⁸ Ez a keménység okoz is problémát is bőven: a napló első felében az olvasónak az az érzése, megrepedt az iskolából hozott idilli kép a költő és szerelmének kapcsolatát illetően, ez bizony egy nagyon sok veszekedéssel, sértődéssel, elégedetlenséggel terhelt viszony volt.

Szexualitás, gyermekvállalás

Fanni szexuális értelemben megfelelni kíván a kor konvencióinak: úrilány, tehát szűzen megy férjhez. A hosszú önmegtartóztatás mérhetetlen szenvedéseket ró ki rájuk, s minden bizonnyal az első hűtlenség is részben ezért következik be, ezért lép be a képbe Klementine Tschiedel. Miklós később Fanninak így indokolja ezt a kapcsolatot: „talán ő tette azt, hogy ma az enyém vagy. Hogyha akkor ő nem imád és nem sókolja meg hajnalokon a kezem sírva, akkor sohasem lett volna kitartásom, bátorságom elviselni azt a sok szenvedést, aki szép színes leveleket várt tőlem, és a legtöbb, amit ígért, hogy testvérül fogad, akkor, amikor én szerelmesen és bolondul szerettem.”⁹

Viszont a pár kétségkívül őszinte egymáshoz ekkor is, s később is, amikor Radnóti beleszeret Beck Juditba. A festőnő férjével együtt közös baráti körükhöz tartozik, és nyíltan folytatják viszonyukat – ezt Fanni olykor fájdalommal, de nagy türelemmel viseli, szinte biztosan abban, hogy hosszú távon ez a kapcsolat nem teheti tönkre kettőjük szövetségét (többek között a versek, a szövegeket gondolja a legfontosabb kapocsnak köztük, s csak akkor inog meg kicsit az önbizalma, amikor rájön, Miklós Juditnak is ír levelet, költeményt). Már csak azért is hajlandó engedményt tenni, mert addigra már érzi, látja a halálos fenyegetettséget, s akkor már tombolja ki magát a férje. (Ez az őszinteség amúgy kölcsönös, Fifi ugyanis szintén sokáig szerelmes egy közös barátjukba, Schöpflin Gyulába – bár ez esetben csak érzelmi kötődésről beszélhetünk, nem fizikairól.)

Az időleges eltávolodásnak, a Judit-szerelemnek az is oka lehet, hogy a pár kínlódik a fogamzásgátlás akkoriban igencsak megoldatlan volta miatt: Fanni számos abortuszon, illetve abortatív célú injekción esik túl, s az abortuszok sorozata nem csak fizikailag borzasztóan megterhelő, erősen traumatizálja is a fiatalasszonyt, aki számára a szex rövid időre félelmetes, elutasítandó teherre is válik. A ter-

hességmegszakításoknak vannak anyagi okai is (nehezen tartják fenn magukat, ráadásul alapvetően ő a családfenntartó), életviteli okai (akkor kevésbé szabadon élhetnék értelmiségi-művész-társasági mindennapjaikat), vallási okai (zsidó gyereket a zsidó vallást elutasítóként, katolicizálni szándékozóként eleve nem akar a világra hozni, később már a fenyegetettség is fontos szerepet játszik ebben a döntésben).

E szenvedés meglepőnek tűnhet, de kísérleti szinten már a fogamzásgátló eszközök és szerek elég nagy skálája létezett, s bár rendelet tiltotta a női termékenység gátlására szolgáló vegyi szerek forgalomba hozatalát, a gumióvszerek és a pesszáriumok kereskedelmi forgalma szabad volt. Érdekes azonban, hogy ez a Radnóti házaspárnál mint megoldás fel sem merült, nehéz eldönteni, hogy a tájékozatlanság miatt nem fordultak ezekhez, vagy hogy egyszerűen ez így volt megszokott, a megszakított közönsülésen kívül más védekezési forma elő sem fordulhatott polgári/értelmiségi családoknál. Így viszont maradt az abortusz – az viszont szintén tiltva volt. Az akkor hatályos ún. Csemegi-kódex abortuszrendelkezése szerint a magzatát szándékosan elhajtó nőt, ha házasságon kívül esett teherbe, két év, ha férjzettként, akkor három év börtönbüntetéssel sújthatták.¹⁰ Mindamellet többnyire nem nyomozták ki az elkövetőket, s teljesen általános gyakorlat volt a titkos abortusz, melyet orvosok és bábák végeztek intézményen kívül – így került Fanni is ismerős orvoshoz.

Fanni minderről kertelés nélkül ír a naplóban, mint ahogy az orosz tiszt szinte udvarias erőszakátételéről is (és a másik, verekedéssel zárt erőszakkísérletről). Viszont érdekes, hogy látszólag csak időlegesen, nem hosszú időre traumatizálják az abúzusok, vagy legalábbis nem specifikusan: nyomai nem érzékelhetők a szövegfolyam későbbi menetében, s mintha valahogy belerendezte volna a szexuális erőszakot a gyötrelmek, nélkülözések, veszélyhelyzetek sorába.

Egyedül

Házastársi viták, hűtlenség: innen már csak kis időnek kell eltelnie a munkaszolgálatos behívóig: amikortól pedig a túlélésért folytatott harc a napi feladat. Radnóti bekerül a napi megaláztatások egyre súlyosabb bugyraiba: vannak időszakok, amikor ezekre Fanninak teljes rálátása sincs, csak aggódni tud; más időszakokban, amikor Miklós Pesten tartózkodik, személyesen is szembesül velük: mocskok, munkahelyi balesetek, szóbeli atrocitások, verések és kínzások. S aztán a második munkaszolgálatos behívó után már csak a tehetetlen, de mégis bízó várakozás teljes tudatlanságban. Férje halálát még a tömegsír kihantolása után is nehezen tudja elfogadni, ám válasza akkor is az önvád (ami persze bizonyos értelemben a gyász munka része is): „Most egy éve szaladgáltam, mint egy ámokfutó, végig az egész őszön, télen át, egész karcsonyig, idegen emberek közt bujdokolva, és mégis nekife-

Nyíltan folytatják viszonyukat – ezt Fanni olykor fájdalommal, de nagy türelemmel viseli

szülvé a veszedelmeknek, amik az utcákon, éttermekben, vilamoson fenyegettek, és a közelálló, a család aggodalmaitól, gondjaitól főtt a fejem. Csak a háttérben volt bennem rettegés Miklós felé, valahogy mindig inkább biztonságban éreztem őt, mint bennünket, akiket a nagy, ismeretlen szörnyűségek szorongattak állandóan. Nem koncentráltam arra, hogy elsősorban rajta kell segíteni, hogy ki kellene kutatni, merre mehettek (...) nem voltam tudatában annak, hogy ő az egyetlen, egyedüli fontos valaki az életben (...) De lehet, hogy egyszerűen nem is gondoltam végig, nem volt fantáziám elképzelni, ami vele történhetett. Ez a fantáziátlan-ság volt mindennek az oka. Annak, hogy elengedtem őt menni. Drága kis vékonyka alakját az óriási hátizsák, pokróc, csajka alatt görnyedve, amikor kiment az ajtón...”

Gyarmati Fanni Radnóti Miklós halála után közel hetven éven keresztül maradt özvegy, ám miközben lelkiismeretesen őrizte ezt a státuszt és a hagyatékot, nem szerette a szereplést, turnézást, nyilatkozatokat, s a Napló kiadását is csak halála után engedélyezte. Vagyis miközben őrizte a Radnótihoz tartozó státuszát, többnyire csak szimbolikus formájában tette ezt, közös életüket nem nagyon tárta nyilvánosság elé (bár ő szerkesztette Radnóti naplóját, de az inkább szakmai – művészi dokumentum): Ferencz Győző szerint ennek a tartózkodásnak az oka szintén a férje halálához köthető trauma.¹¹

JEGYZETEK

- 1 Borgos Anna: Portrék a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn, Bp., Noran, 2007, 9.
- 2 El kellett viselnie” – Ferencz Győző irodalomtörténész Gyarmati Fanni naplójáról, beszélgetőtárs: Urfi Péter, Magyar Narancs, 2014. 12. 04.
<http://magyarnarancs.hu/konyv/ferencz-gyozo-radnoti-naplo-gyarmati-fanni-92827>
- 3 Gyáni Gábor: Társadalmi nemek a munkaerőpiacon a polgári Magyarországon, Onlineplusz, 2009/04. http://preview.mediacenter8.hu/www/index.php?page=online_plusz&tid=51 Feltöltve: 2009.05.14.
- 4 A zsidó nő http://magyarzsido.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=14:a-zsido-nftcatid=3&Itemid=3
- 5 Uo.
- 6 1938. jan. 23.
- 7 1937. jan. 23.
- 8 1938. febr. 6.
- 9 Radnóti élete, és költészete, i. m., 119.
- 10 Tóth Eszter Zsófia: Abortusz a szocializmusban – Hírek – Múlt-kor történelmi.
Abortusz a szocializmusban, 2012. május 21. 11:16, URL: http://mult-kor.hu/20120521_abortusz_a_szocializmusban
- 11 El kellett viselnie” – Ferencz Győző irodalomtörténész Gyarmati Fanni naplójáról, beszélgetőtárs: Urfi Péter, Magyar Narancs, 2014. 12. 04.
<http://magyarnarancs.hu/konyv/ferencz-gyozo-radnoti-naplo-gyarmati-fanni-92827>

VIDÍTÓ KEDVEZMÉNYEK!

Ne búsuljon tovább!

A Magyar Narancs-olvasókártyával akár több ezer forintot is spórolhat kedvenc helyein.

Rendelje meg most **11 288 forint kedvezménnyel*** mindössze 19 860 forintért a Magyar Narancsot, és legyen Ön a legtöbb helyen **20 százalékos kedvezményre** jogosító „Olvasókártya”!

Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni!

*Az áruspéldányhoz képest.

Az előfizetés lejártáig 20% kedvezmény:

Bethlen Téri Színház | Cirko-Gejzir | Fonó Budai Zeneház | Írók Boltja | Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorház | Katona József Színház és Kamra | Ludwig Múzeum | Nemzeti Táncszínház | Örkény Színház | Petőfi Irodalmi Múzeum | Széké Színház | Trafó | Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)

10% kedvezmény: Tranzit Art Café

7% kedvezmény: Lira Könyvesboltok



magyarnarancs.hu/elofizetes

MAGYAR NARANCs

„MIÉRT NEM HÍVJÁK ESTHAJNAL- CSILLAGNAK A ZSIDÓKAT?”

Rubin Eszter második regénye a *Bagel*, kicsit olyan, mint egy modern Dekameron. Igaz, jóval rövidebb változatban, és nem egy pazar, vidéki kastélyban, hanem egy hangulatos kis pékségben pörögnek az események, de az ironikus, sőt szatirikus hangvétel legalább annyira jelen van ezekben a történetekben is, mint Galeotto herceg udvarában.

A *Bagel* tizenhét fejezetből áll, több narrátor szólal meg különböző témákban. A főszereplőt közülük Kohav Virágnak hívják. Virág bagel boltjában sokféle ember megfordul. Nők és férfiak vegyesen, ja és Bonó, a fekete, gyönyörű howavart, aki önállóan, poráz nélkül sétál gazdája mellett. Beülnek egy kicsit, hogy harapjanak valamit Virág péksüteményeiből, aztán ott ragadnak, és mesélnek.

„A bagel-boltba betérő törzsvendégek nagyon különbözőek, különféle háttérrel, elképzelésekkel és vágyakkal rendelkeznek. Egyfajta archetípust képvisel minden karakter, akár kapcsolatban él, akár társtalan, akár a párját keresi. Ezért könnyen magunkra ismerhetünk a szereplőkben, akik mind keresnek valamit, valakit, de leginkább válaszokat próbálnak találni, a megoldás azonban mindig kívül esik a szereplők eseményhorizontján” – mondja Rubin Eszter.

Az útkeresést, s ennek különböző módoszatait követjük végig a szereplők egyéni történeteiben, melyek azonban nem kívánnak pontos receptet adni a cél megtalálásához, sokkal inkább a kérdésfeltevésre helyezik a hangsúlyt.

„Nem a véleménynyilvánítás az író dolga, hanem a gondolatok közvetítése, amely gyökeret verhet és továbbgondolkodásra készíthet, hiszen sokfajta nézőpont létezik, ahogyan sokféle ember is. Vannak emberek, akik megihletnek. A *Bagel* elbeszélései közül több is valós történeten alapul, ez azonban semmit nem jelent, hiszen a szerep-



Fotó: Kallai Márton

lők a szövegben önálló karakterekké alakulnak. A történeteken keresztül látunk rá a kötet fő témáira, mint a zsidóság, az iszlám, a szex, a gasztronómia és a gasztrománia, valamint a húsevés/vegetarianizmus, állati jogok filozófiai kérdései. Mindezt erősen szatirikus formában.”

Ehhez a problémakörhöz kapcsolódik többek között a Bagel *Bárány* című fejezete, amelyben a megszokottól eltérő perspektívából látunk a pár napos, puha gyapjas báránypárra, akit megölnek, megsütnek és megessznek.

„Aranszegélyű, fehér Zsolnay porcelán kávéscsészével a kezünkben, a kávé tetején megnyugtatóan rezgő tejhabfelhővel, ejtőzzünk jólakottan, elégedetten a báránypárra gondosan kikészített, pihe-puha, melengető, göndör szőrző, fehér bundáján.”

A szerző a húsevés – vegetarianizmus határait feszegeti ebben a történetben, melynek utolsó sora Mikszáth Kálmán Néhai bárányát idézi fel a magyar irodalmi hagyomány rejtekeiből. A kávé rezgő hófehér tejszínhab és a kikészített pihe-puha, göndörszőrű fehér bunda is Cukrit, a kis Baló Borcsa báránypárját élesíti újra minden erőlködés nélkül.

Rubin azt is elárulta, valamikor játszott a gondolattal, hogy nyit egy kis bagelezőt, de végül átengedte a lehetőséget főhősének.

„Ha az ember boldog, akkor nem tud írni. Az íráshoz másfajta tudatállapot kell” – mondta Eszter, amikor arról faggattam, hogyan születnek a regényei. Óvatosan beszél a boldogságról, tudja, hogy nagyon törekeny és illékony valami. A halálról beszél és arról, hogyan gyúrta össze az élet fiatal anyaként. Ábel, a kislány most lenne 19 éves.

Rubin soha sem futott zsidósága elől, viselte, ahogyan sorsát is, és végül kiteljesedett a zsidóságban. Hosszú ideig igazi gyűlölet vette körül, és semmisítette meg újra és újra. De ő megfordította a sorsát, és erőt merített a fájdalomból. Törekeny alakjában az anyát látom, akit gyermeke elvesztésével a létező legnagyobb fájdalom ért, mégis megtalálta a kifelé vezető utat a „halál árnyékából”, és az életet választotta. Szerinte ez minden zsidónak kötelessége.

Beszélgetésünk során a Soá is szóba került – nemcsak mint a Bagel, *Esthajnalcsillag* című fejezete, amelyben Gyuri, az egyik törzsvendég szorong saját zsidó származása miatt, hanem előző regénye, a Barhesz kapcsán is.

„Nem tudnék nyomasztóbb történelmi eseményt találni, gondolom, ezzel a legtöbb ember így van. Bár a Barhesz, mint zsidó családragény nem tudja megkerülni a témát, de határozott döntésem volt, hogy a holokauszt kifejezés nem fog szerepelni a könyvben. A regényben szimbolikus párhuzamot alkot a zsidó nép sorsa a saját személyes történetemmel, amelyet a kisfiam haláláról kezdtem írni, de a könyv végül mégsem erről szól, hanem a szerelemről, az életről, annak minden szépségével, abszurditásával és ambivalenciájával együtt. Az életről,

amelynek elengedhetetlen része a halál is. A halálról is szól, amelynek csak az élettel lehet ellentmondani, azzal, hogy minden lehetséges módon, mindig az életet választjuk.”

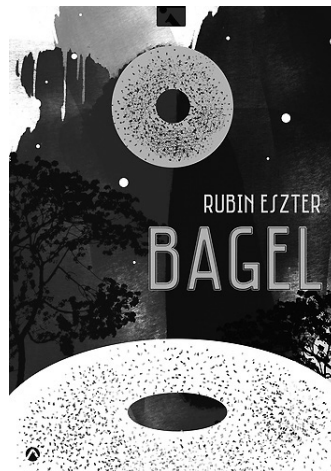
A Bagel színes szereplőgárdája is az életre próbál fókuszálni, még ha ez nem is olyan könnyű. Rubin szövegei befogadóak. Odacsallják az olvasót Kohav Virág boltjába. A szerző háttérben marad, ahogyan Virág is. Figyel az emberekre, hallgatja, hogy miről, hogyan és mit beszélnek. Mindegy neki, zsidók-e, vagy sem. Ugyanolyan empátikus érdeklődéssel fordul Áron, a székegy életművész felé, mint az Indiát

megjárt kalandor lány, vagy a zsidó fiú, Gyuri felé, aki arról tart eszmefuttatást, hogy miért nem inkább esthajnalcsillagnak hívják a zsidókat.

És, hogy miért nem hívják esthajnalcsillagnak a zsidókat, helyette miért azzal a fura hangzású szóval bélyegzik meg őket, hogy Jude, Jewish, zsidó? – kérdezi Gyuri félén cinikusan Kohav Virágot. „Elgondolkodtál már, hogy miért hangzik minden nyelven ilyen rosszul? Rájöttem, hogy szándékosan úgy van kitalálva, hogy félelmet keltsen bennünk. Szintiszta név-abúzus! Emiatt egy csomó zsidó imád félni. Meg naponta felháborodni. Életvitelszerűen. De én nem fogok többé bedőlni az eleve elrendelt szemantikai terrornak. Úgy döntöttem, mostantól figyelmen kívül hagyom az elnevezés általi agressziót. A felháborodásit meghagyom az értelmiségieknek.”

Amikor ennél a párbeszédnél jártam az olvasásban, egyszer csak azon kaptam magam, hogy odaszólok Gyurinak: „Nincs igazad, hallod! Nem vagyok a Tóra és a Talmud tudósa, de Mózes 4. könyvének 24 részében van egy rövidke és szép ígéret: Csillag származik Jákobból”.

Németh Ványi Klári



Szintiszta
név-abúzus!

Bodrogkisfaludon, a Rákóczi út 22 alatt lakóház (90 nm lakóterület + 90 nm gazdasági épület),
ugyanott 7 ha termő szőlőterület és 2 ha ipari területtel eladó.

Érdeklődni a 06 70 4103 134-es és a 06 47 396 165-ös telefonon lehet.

LAUDER

BUSINESS SCHOOL

BA/MA PROGRAMS

at one of Europe's
Leading Business School

*while experiencing life in a vibrant
Jewish community of Vienna*

A LEGJOBB
EURÓPAI ZSIDÓ
ÜZLETI ISKOLA

CONTACT US:
admission@lbs.ac.at
WWW.LBS.AC.AT

Schiller
SZERVIZ

SCHILLER SZERVIZEK BUDAPESTEN, 6 HELYEN!

ISO 9001:2009 SZERINT TANÚSÍTVÁ

**Márkaszervizek és típustól
független szervizszolgáltatások;
több, mint 25 éves tapasztalattal!**



IV. ker., Külső Váci út 20.
XIII. ker., Váci út 113.
XIII. ker., Dráva utca 18-22.

IV. ker., Fóti út 143.
XIV. ker., Tengerszem u. 59/A.
XV. ker., Szentmihályi út 142.



Schiller.hu

Újítsa meg tagságát, vagy váljon Ön is
Mazsike-taggal!

Az éves tagdíj 5.000,- Ft, nyugdíjasoknak 4.000,- Ft,
melynek befizetésével máris részesülhet a tagság és a
Mazsike Kulturális Kártya nyújtotta előnyökből.

Miért jó Mazsike-tagnak lenni?

- névre szóló Mazsike Kulturális Kártya
- kulturális és gasztronómiai élmények kedvezményével
- teljes értékű élmény, kevesebb kiadás
- elfogadókörök folyamatosan bővülő köre
- kedvezmények vagy ingyenes belépés a Mazsike rendezvényein
- jelentős kedvezmény a Mazsike kiadványaira
- kedvezmények partnereink rendezvényein, fesztiválokon
- kedvezmények a Mazsike-utazásain is
- mindez havi 420 Ft-tól, nyugdíjasoknak 333 Ft-tól

A tagdíj befizetése lehetséges: személyesen
irodánkban (1065 Budapest, Révay u. 16.), vagy
átutalással (bankszámlaszámunk: 11709002-
20064275).

Mazsike Kulturális Kártya - a biztosan nyerő választás!

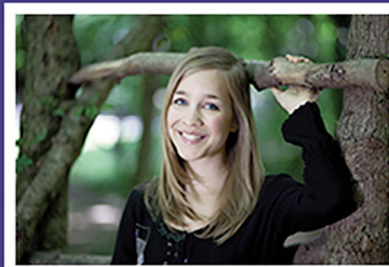


2017
03
29
17:00

ÉTKÖZNAPI ŐSEINK

ŐRÜLT VAGY MEGVÁLTÓ?

VENDÉGEK | HARCSA VERONIKA énekes, BÁNKI GYÖRGY
pszichiáter, *A legnagyobb könyv a nárcizmusról* c. könyv szerzője,
BAKAI GYÖNGYI, addiktológiai konzultáns, személyiségfejlesztő,
MODERÁL | HIDAS JUDIT író, szerkesztő



SZÖVETSÉGESEK vagy **E** LLENSÉGEK:

tudomány és vallások



2017. március 28. | 18:00